

Todor Radošević

13. PROLETERSKA BRIGADA RADE KONČAR

REDAKCIJSKI ODBOR

MILAN ŽEŽELJ, general-pukovnik
DUŠAN PEKIĆ, general-pukovnik
NIKOLA VRCELJ
STJEPAN MIKŠIĆ, pukovnik
BOGDAN MAMULA, general-potpukovnik
FRANJO BILJAN
BRANKO KRESOJEVIĆ, general-major
BRANKO VURDEUA, pukovnik
ANKICA DUMIĆ
RUDI BAŠIĆ, pukovnik
JURE KEZELE, pukovnik
MARKO RAPO, general-potpukovnik
RADE MILANOVIĆ, general-major
PERO MILINOVIĆ, pukovnik
NIKOLA BIBIĆ
DRAGAN VUJIĆ SPAHO, pukovnik

Todor Radošević

i

**TRINAESTA PROLETERSKA
BRIGADA
»RADE KONČAR«**

c

i

i

Beograd
1984.

»RATNA PROŠLOST NARODA I NARODNOSTI
JUGOSLAVIJE«

KNJIGA DVESTA PEDESET OSMA

MONOGRAFIJE
JEDINICA NOV I PO JUGOSLAVIJE

KNJIGA DEVEDESETA

UREĐIVAČKI ODBOR BIBLIOTEKE

RAHMIJA KADENIC general-pukovnik, predsednik, članovi: ALI ŠUKRIJA, RISTO DŽUNOV, MILAN DALJEVIĆ general-pukovnik, DAKO PUČ general-pukovnik, ŽIKA STOJŠIĆ general-potpukovnik, FABIJAN TRGO general-potpukovnik, VELJKO MILADINOVIĆ general-potpukovnik, JOCO TARABIĆ general-potpukovnik, METODIJE KOTEVSKI general-potpukovnik, AVGUST VRTAR general-potpukovnik, SVETOZAR ORO general-potpukovnik, MISO LEKOVIĆ pukovnik, AHMET DŽONLAGIĆ pukovnik, VIKTOR KUČAN pukovnik, RADOMIR PETKOVIĆ pukovnik

UREDNIK

MOMČILO KALEM, potpukovnik

RECENZENTI

DUŠAN PEKIĆ, general-pukovnik
STJEPAN MIKŠIĆ, pukovnik

VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD BEOGRAD

PREDGOVOR

Monografija 13. proleTERSke brigade »Rade Končar« ima za cilj ne samo da sačuva od zaborava jednu od veličanstvenih epopeja našeg oslobodilačkog rata već i da našoj ratnoj vještini i koncepciji općenarodnog ratovanja pruži dragocjena iskustva, koja je brigada stekla na svom borbenom putu. Ne samo proleTERSko ime već i specifičnost uvjeta u kojima je Končareva brigada ratovala dali su joj jednu od izuzetnih uloga u ostvarivanju vojno-političke strategije narodnooslobodilačkog rata.

Monografija će svojom uređivačkom koncepcijom i vrijednim materijalom staviti na raspolaganje mladim pokoljenjima one teorijske i praktične vrednote ratne vještine koje su pisane na bojnopolju u neravnopravnoj borbi sa tehnički i brojno daleko nadmoćnijim neprijateljem. Pružiće im uvid u dramu koja govori o svijetlim likovima boraca i starješina 13. proleTERSke, koji su znali da savlađuju sve poteškoće i sve situacije koje je surovi rat nametnuo.

Brigada je formirana 7. novembra 1942. u Sjeničaku pedesetak kilometara južno od Zagreba, od partizanskih jedinica koje su već godinu dana ratovale na Zumberku, u Pokuplju i Turopolju, to jest u strategijski vitalnom trokutu oivičenom Zagrebom, Karlovcem i Siskom. Jezgro brigade činio je Prvi proleTERSki bataljon Hrvatske, koji se već proslavio uspješnim borbama i političkom aktivnošću na širem području Hrvatske.

Centralni komitet KPH i Glavni štab Hrvatske ocijenili su da politički i vojno-operativni razlozi zahtijevaju da se na južnim vratima Zagreba već tada formira jača, brzopokretna jedinica od prekaljenih boraca, koja će imati zadatak da poveže slobodnu teritoriju Hrvatske južno od Kupe sa onom sjeverno od Save, da poveže slobodnu teritoriju Zumberka sa susjednom Slovenijom. Brigada je ostvarujući ovaj zadatak uspješno onemogućavala okupatorskim i kvislinškim snagama da koriste komunikacije koje od Zagreba vode na zapad, jug i jugoistok. Zadatak brigade bio je također da se uključi u razgranati politički rad narodom, koji su u tom području provodile organizacije KPH, NOO i NOF, stvarajući uvjete za dalje širenje i omasovljavanje NOB i formiranje novih još većih jedinica NOV na tom području.

Djelovanje brigade trebalo je u političkom kao i u vojnom smislu dati novi kvalitet zamahu ustanka i oslobodilačkog rata u Hrvaskoj. Formiranje takve jedinice NOVJ na samim vratima Zagreba i io već krajem 1942, bilo je čvrsta potvrda snage NOP, njegovog snažnog utjecaja u narodu i sposobnosti NOV da okupatora i njegove kvislinške formacije još više sabije u utvrđenja, da im 1 na najbližem prostoru oko Zagreba spriječi slobodno djelovanje i kretanje.

Drug Vlado Bakarić, komesar Glavnog štaba Hrvatske pod čijom je neposrednom komandom brigada ratovala, naveo je njena dva osnovna strategijska zadatka: prvi, da bude udarna snaga Narodnooslobodilačke vojske na vratima Zagreba; i drugi, da bude partizansko zborište borbenih omladinaca, radnika i đaka iz Zagreba.

Imajući izuzetnu privilegiju da pripadam onoj generaciji zagrebačkih skojevaca koji su se priključivali borbenom stroju 13. proleterske, mogu da iznesem koliko je značilo ime te brigade za sve one koji su se nalazili na poprištu gradske ilegalne borbe, kakav je veliki odjek svaka pobjeda brigade imala u okupiranom Zagrebu, koliko je ona bila podstrek i ohrabrenje u otporu, korak blize Slobodi.

Končareva brigada, strategijske i operativne zadatke počela je uspješno ostvarivati od prvog dana formiranja i činila je to sve do kasne jeseni 1943. kada je odlukom Vrhovnog komandanta krenula u sastav Glavne operativne grupe. U završnoj fazi rata ona u sastavu Prve proleterske divizije sudjeluje u oslobođenju istočnih dijelova zemlje i Beograda, a zatim se na svom slavnom borbenom putu koji je vodio preko Srijema i Slavonije ponovno našla pred Zagrebom, ušavši u Zagreb u znaku velike općenarodne pobjede nad fašizmom, okupacijom, domaćim kvislinštvom i kontrarevolucijom.

Brigada je djelujući na prostoru Zumberka i Pokuplja stvarala uvjete za široki razmah ustanka i formiranje novih krupnih jedinica NOV. Odmah poslije njenog odlaska, od tako stvorenih jedinica formirala se 34. udarna divizija. Brigada je blisko surađivala i vodila zajedničke borbe sa slovenskim brigadama »Ivan Cankar« i »Tone Tomšič«, s Belokranjskim partizanskim odredom i drugim slovenskim jedinicama, kovala bratstvo i jedinstvo slovenskog i hrvatskog naroda u zajedničkoj borbi protiv okupatora i domaćih izdajnika, otvarajući put izgradnji nove Jugoslavije.

Jedna od najvećih odlika 13. proleterske brigade bila je njena čvrsta povezanost s narodom Zumberka i Pokuplja, kao i s radnicima, omladinom i građanima antifašistima grada Zagreba. Hrvatski narod toga kraja smatrao je Končarevce svojom brigadom, popunjavao novim borcima, hranio i snabdijevao svim potrebnim otkidajući i od svojih usta, pomagao u stvaranju što povoljnijih uvjeta za izvođenje njenih borbenih akcija. Ta se tradicija njeguje i danas, jer je omladinska organizacija Zagreba uzela domaćil 13. proleterske brigade »Rade Končar«.

Trinaesta proleterska nije bila samo zumberačka i zagrebačka brigada, ona je kao proslavljena i u borbama prekaljena hrvatska brigada, po naređenju vrhovnog komandanta druga Tita novembra 1943, otišla u Bosnu u sastav 1. proleterske divizije nastavljajući borbeni put kroz Bosnu i Hercegovinu i Crnu Goru prema Srbiji. Sa 6. ličkom i 28. slavonskom divizijom, 13. proleterska učestvovala je u oslobođenju Srbije i zajedno sa srpskim jedinicama borila se za ostvarenje ciljeva NOB, kovala je i jačala Titovu ideju bratstva i jedinstva. Neke općine u Srbiji, kao Lajkovac i Lazarevac također su prigrlile 13. proletersku kao svoju brigadu; ona je oslobađala ta mjesta a narod joj je davao svoje sinove za popunu njenih jedinica koji će nastaviti borbu u njenom sastavu. Sve do oslobođenja zemlje, brigada je sudjelovala u oslobođenju Beograda i probouju sremskog fronta, a borbama za oslobođenje Zagreba 8. maja 1945, završio se njen ratni marš dug oko 20.000 kilometara.

Autoru monografije drugu Todoru Radoševiću pripada istinsko priznanje za veliki trud koji je uložio u ovaj rad. Na osnovu dokumenata iz ratne arhive brigade i njenih pretpostavljenih štabova i arhive jedinica neprijatelja protiv kojih se borila, autor je uspio vjerno, zanimljivo i stručno da opiše najvažnije događaje i bitke iz dugog, teškog ali i slavnog borbenog puta brigade.

Težište rada autor je usmjerio na praćenje rada štabova, planiranje borbenih dejstava, realizaciju zadataka, na uzroke uspjeha i neuspjeha, što predstavlja dragocjenu riznicu iskustava za sve starješine JNA i Teritorijalne obrane koji nisu prošli surovu školu rata, a to je danas 98 posto starješina. Uspješno je prikazan i rad organizacija KPJ i SKOJ-a u brigadi i njihov utjecaj na stanje jedinica, izvršavanje borbenih zadataka, njihov visoki borbeni i ljudski moral, izgradnju i razvijanje političke svijesti, kulturno-prosvjetni rad i dr. Dočaran je i rad triju veoma važnih službi u NOVJ - obavještajne, intendantske i sanitetske. Možda se to moglo i konkretnije opisati, da bi se vidjelo kako se u ratnim uslovima, u opljačkanoj i razorenoj zemlji ipak uspješno rješavalo pitanje snabdijevanja i zdravstvene zaštite.

Autor na zanimljiv i neposredan način izlaže kroniku brigade iz koje se dramatično nazire sudbina ljudi iz njenog borbenog stroja, što čitaoca čvrsto vezuje za tekst. Monografija prati put brigade od njenog formiranja pa do kraja rata, tako da čitalac, doživljava svaki dan života brigade, svaku borbu, svaki uspjeh i neuspjeh. Prikazujući ljude u teškim situacijama, iako šturim vojničkim rječnikom, autor prodire i u duše tih ljudi koji podnose natčovječanske napore, nesebično i herojski ginu u borbi, umiru od napora na maršu, bos i gladni, ali ne gube vjeru u svoje snage, u pobjedu njihove pravedne stvari.

Zabilježena su i kolebanja pojedinaca do kojih je dolazilo u najtežim momentima borbe koja se vodila za život i smrt, borbe sa surovom prirodom; pojedinaca koji su podlegli fizičkoj i psihičkoj iscrpljenosti, izgubili kompas i zalutali u bespuću. Sve to samo je dio općeljudske drame, margina velebne epopeje koju nisu činili nadljudi, već običan čovjek oplemenjen i osnažen vjerom u pravdu i slobodu, riješenošću da se bori protiv velikog zla, kako bi čovjek mogao biti čovjekom. Toj općeljudskoj temi kojom se već bavila grčka tragedija, naša oslobodilačka borba dala je impresivni doprinos, a u tome imala je svoje mjesto i proslavljena 13. proleterska brigada.

Monografija uglavnom slika vojne događaje u širem rejonu borbenog djelovanja 13. proleterske brigade, informirajući povremeno i o situaciji na cijelom jugoslavenskom ratištu, pa i savezničkim frontovima, što ukazuje na širi značaj naše narodnooslobodilačke borbe kao dijela evropskog ratnog pozorišta.

Zaslužuje pohvalu što autor nije propustio da zabilježi i posebnu brigu vrhovnog komandanta druga Tita, koju je on iskazivao prema brigadi za vrijeme njenog velikog marša iz Žumberka u Bosnu, što uključuje i prijem delegacije brigade od stotinu boraca kod druga Tita dok je Vrhovni štab boravio u Jajcu.

Brigada učestvuje i u drvarskoj operaciji, u rejonu Mrkonjić-Grad, Mliništa, Kupres, što joj omogućuje da još jednom iskaže besprimjerno herojstvo i visok moral u teškim borbama za izvlačenje Vrhovnog štaba i vrhovnog komandanta druga Tita iz okruženja.

U 13. proleterskoj brigadi borilo se oko 9.000 boraca, od toga svaki četvrti dao je život za slobodu i ostao na njenom borbenom

putu diljem naše zemlje. Sastavni dio Monografije je i spisak boraca brigade koji su se u njoj borili, sa osnovnim podacima o njima, što predstavlja posebnu vrijednost ove knjige.

Na kraju, dužni smo izraziti naše duboko poštovanje i zahvalnost palim drugovima koji su svoje živote uložili u temelje naše Revolucije. Monografija je posvećena njima, kao i preživjelim borcima; upućena je članovima obitelji boraca 13. proleterske, i mladim pokoljenjima naše socijalističke domovine, koja treba da se odgajaju na svijetlim primjerima herojstva, požrtvovanja i težnji ka slobodi i humanosti koje su tako masovno bile kvalitete boraca 13. proleterske brigade »Rade Končar«, kvalitete koje su čvrsto krasile našu NOB i Revoluciju.

Josip Vrhovec

Zagreb, 10. I 1984.

Prvi dio

Jednogodišnje borbe brigade Žumberku, Sloveniji, Pokuplju na prilazima Zagrebu

(novembar 1942 - novembar 1943)

Formiranje brigade i njene prve borbe

Vojno-politička situacija u vrijeme formiranja brigade

Stvaranje narodnooslobodilačkih partizanskih brigada u Hrvatskoj otpočelo je juna 1942. kada je Glavni štab narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Hrvatske (GŠH), u duhu direktiva Vrhovnog štaba, naredio štabu 1. operativne zone Hrvatske da pristupi formiranju udarnih brigada. Na osnovu ove naredbe, 8. jula u Toboliću na Kordunu, poslije jednomjesečnih priprema, od dva lička, jednog kordunaškog i jednog banijskog bataljona, formirana je 1. narodnooslobodilačka udarna brigada Hrvatske (kasnije nazvana 1. lička)¹ Bilo je to vrijeme kada su partizanski odredi u Lici, Kordunu i Baniji, odnosno na području 1. operativne zone, tada najjačem žarištu narodnooslobodilačke borbe u Hrvatskoj, toliko narasli i ojačali da se od njih moglo pristupiti formiranju partizanskih brigada, koje kao partizanski odredi nijesu bile vezane za jedan kraj i koje su se mogle angažovati tamo gdje je to situacija najviše zahtijevala. Stvaranje brigada kao čvrstih vojnih jedinica sposobnih za veće manevre i jače udare po okupatorskim i kvislinškim snagama zahtijevala je i tadašnja vojno-politička situacija da bi se oružana borba u Hrvatskoj mogla dalje uspješno razvijati radi ostvarenja ratnog i revolucionarnog cilja.

Proces stvaranja brigada u Hrvatskoj nastavljen je tokom augusta, septembra i oktobra, tako daje u ova tri mjeseca formirano još jedanaest brigada: dvije u Lici, dvije u Kordunu, dvije u Baniji, dvije u Dalmaciji, jedna u Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju i jedna u Slavoniji. Bile su to značajne snage s kojima je Glavni štab Hrvatske mogao snažno da utiče na dalji razvoj rata i revolucije pred kraj 1942. godine u Hrvatskoj.

Stvaranje partizanskih brigada u Hrvatskoj je sastavni dio općejugoslavenskog procesa formiranja brigada, koji je počeo formiranjem 1. proleterske narodnooslobodilačke udarne brigade 21. decembra 1941. godine, odnosno procesa izgradnje nove oružane sile u duhu postojećeg plana Centralnog komiteta KPJ i Vrhovnog štaba. Do početka novembra 1942. ukupno je formirano 28 brigada: pored 1. i 2. proleterske, 3. sandžačke i 4. i 5. crnogorske proleterske, jedanaest u Hrvatskoj, osam u Bosni i Hercegovini i četiri u Sloveniji. One su u to vrijeme vezivale za sebe kompletne 19 talijanskih, 6 njemačkih i 5 bugarskih divizija, zatim dijelove 3 mađarske divizije, oružane snage Nezavisne Države Hrvatske (NDH), Nedićeve, četničke, belogardijske i druge kvislinške jedinice.² Narastanjem partizanskih snaga stvoreni su uslovi da se pristupi formiranju viših taktičkih i operativnih jedinica - divizija i korpusa, pa je vrhovni komandant Josip Broz Tito 1. novembra 1942. formirao 1. i 2. proletersku diviziju, a osam dana

1 »Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941-1945«, prva knjiga, drugo izdanje, Vojnoistorijski institut, Beograd 1963, str. 293-294.

2 »Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941-1945«, prva knj. drugo izdanje, str. 334.

kasnije 3, 4, i 5. diviziju, i 1. bosanski korpus. Time je bila stvorena Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije (NOVJ), što je bio veliki kvalitativni skok u organizaciji naših ratnih oružanih snaga. U vezi s tim, početkom novembra i Vrhovni štab Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije, kako se do tada zvao, uzeo je nov naziv: Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije (VŠ NOV i POJ).

Stvaranje nove oružane sile vršeno je kroz neprekidne borbe protiv okupatora i domaćih izdajnika. Najkrupniji ratni događaj u 1942. godini bio je prodor grupe proleterskih i udarnih brigada pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba sa tromede Bosne, Hercegovine i Crne Gore u zapadnu Bosnu. Prodor, koji je ubrzo prerastao u ofanzivu, počeo je krajem juna i trajao do kraja te godine. Dao je rezultate strateškog značaja: oslobođena je prostrana teritorija s mnogim gradovima nakon što je u istočnim dijelovima zemlje došlo do oseke u narodnooslobodilačkoj borbi. Oslobođena teritorija, nazvana od neprijatelja »Titova država«, postala je snažna baza i oslonac za dalju oružanu borbu i vršenje revolucionarnih promjena u čitavoj zemlji.

Vojnički uspjesi i druge mjere koje su poduzimali CK KPJ i Vrhovni štab snažno su uticali na dalji razvoj narodnooslobodilačke borbe u zapadnim krajevima zemlje pa i u Hrvatskoj. Opstanak ustaške Nezavisne Države Hrvatske oziljno je bio ugrožen. U vezi s tim, početkom novembra u Vinici, u Ukrajini, Hitler je održao sastanak s Antom Pavelićem, poglavnikom NDH i generalom Aleksandrom Lerom, njemačkim komadnantom Jugoistoka, na kom je razmatarana situacija u NDH i riješeno da se radi uništenja NOV i POJ preduzmu krupne operacije koje su uslijedile u januaru 1943. (četvrta neprijateljska ofanziva). Tim povodom i u Zagrebu, 13. novembra održan je sastanak između njemačkog poslanika u NDH, talijanskog opunomoćenog ministra i predstavnika ministarstva inostranih poslova NDH na kome se takođe raspravljalo o vojno-političkoj situaciji u NDH i zajedničkim mjerama protiv NOV i POJ.

Pored rada na stvaranju i izgradnji Narodnooslobodilačke vojske, CK KPJ i Vrhovni štab zajedno s nižim partijskim i vojnim rukovodstvima poklanjali su veliku pažnju stvaranju i izgradnji sistema nove narodne revolucionarne vlasti, odnosno narodnooslobodilačkih odbora i masovnih antifašističkih organizacija omladine i žena, u čemu su naročito značajni uspjesi postignuti u jesen 1942. Istovremeno je stalno vođena uporna borba za mase radi njihovog pridobijanja za liniju narodnooslobodilačke borbe i stvaranja jedinstva naroda u oorbii protiv okupatora i njihovih saradnika, kao i protiv raznih snaga buržoazije kojima je stajala na čelu izbjeglička vlada Kraljevine Jugoslavije. Postignuti uspjesi na tom planu, koji su se izražavali u borbenim antifašističkim organizacijama, novim revolucionarnim organima narodne vlasti, u partizanskim odredima, brigadama i divizijama omogućili su Centralnom komitetu KPJ i Vrhovnom štabu, da već u oktobru otpočnu s pripremama za stvaranje jednog jugoslavenskog općepolitičkog tijela s prerogativima najvišeg organa vlasti u zemlji, odnosno Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ).

U to vrijeme drugi svjetski rat ušao je u fazu najžešćih i prelomnih bitaka: na istočnom frontu bila je u toku staljingradska (volgogradska) bitka koja će uspješnim završetkom, početkom 1943, dovesti do preloma u drugom svjetskom ratu u korist antihitlerovske koalicije, dok je u Africi 4. novembra završena bitka kod El Alamejna porazom njemačkih i talijanskih snaga od savezničkih trupa koje su četiri dana kasnije otpočele da se iskrcavaju u Tunisu i Maroku poslije čega je uskoro riješena bitka za Afriku i Sredozemlje u korist saveznika.

Oružane borbe u Zumberku i Pokuplju i formiranje Žumberačko-pokupskog partizanskog odreda

Kao rukovodeća snaga narodnooslobodilačke borbe Komunistička partija Jugoslavije ni u jednom trenutku nije zanemarivala rad na oživljavanju oružane borbe u onim oblastima gdje se ona sporije razvijala. Bez obzira na žrtve i teš-

koće, ona ni u jednom slučaju nije dopustila da njen rad na organizovanju oružane borbe prestane, niti da i jedna oblast bude potpuno napuštena. U Hrvatskoj, pored snažnih žarišta NOB u Kordunu, Lici, Baniji, Gorskom kotaru, Hrvatskom primorju, Dalmaciji i Slavoniji, ona se u početku sporije razvijala u krajevima zapadno od Ilove i sjeverno od Kupe - Žumberku, Pokuplju, Turopolju, dijelu Posavine, Moslavine, Kalnika i Hrvatskom zagorju. Odlukom Centralnog komiteta KPH u Žumberku je sredinom augusta 1941. od boraca iz Zagreba, pretežno komunista, formiran partizanski odred »Matija Gubec« (zvao se i »Odred proletera«), koji je poslije sukoba sa žandarmima i domobranima razbijen 10. septembra te godine kod Griča. I pored toga partijske su organizacije i dalje vršile političke i organizacione pripreme za nastavljjanje i pokretanje oružane borbe u pomenutim krajevima.

U proljeće 1942. po direktivi Vrhovnog štaba, radi efiksnijeg rukovođenja oružanom borbom, Glavni štab Hrvatske, čitavu Hrvatsku podijelio je na pet operativnih zona: Žumberak, Pokuplje, Turopolje, dio Posavine, Moslavina, Kalnik i Hrvatsko zagorje obrazovali su 2. operativnu zonu čiji je štab imenovan 21. marta.³ Centralni komitet KPH i Glavni štab Hrvatske nastojali su da upućivanjem manjih jedinica iz drugih krajeva u ovu zonu i aktiviranjem postojećih partijskih organizacija i partizanskih grupa pokrenu i ojačaju narodnooslobodilačku borbu i u ovoj zoni.

Kako u Žumberku, Pokuplju i Turopolju tada nije bilo partizanskih jedinica, sem manjih borbenih grupa, trebalo je ove krajeve zbog njihovog vojno-političkog značaja, geografskog položaja i blizine Zagreba kao političkog, ekonomskog, saobraćajnog i kulturnog centra i kao sjedišta Nezavisne Države Hrvatske i uporišta okupatora, što prije i što snažnije angažovati u narodnooslobodilačkoj borbi. Da bi se to ostvarilo bilo je nužno prije svega raskrinkati izdajničku politiku reakcionarnog rukovodstva Hrvatske seljačke stranke (HSS) sa Vlatkom Mačekom na čelu, koji je u početku stvaranja NDH pružio odlučujuću podršku ustašama, a zatim politikom čekanja pasivizatorski djelovao na hrvatske mase i postao jedna od glavnih kočnica NOB u Hrvatskoj zavisno od uticaja u pojedinim oblastima. Njegov nešto veći uticaj osjećao se u Pokuplju, dok su ustaše imale jači oslonac u nekim selima u Žumberku. Iz ovih krajeva poticao je izvjestan broj najviših rukovodilaca Hrvatske seljačke stranke, katoličke crkve i ustaša koji su imali uticaja i na dio naroda. Pored ostalih u Jastrebarskom je rođen Vlatko Maček, a imanje je imao u Kupincu, u Vukovoj Gorici je rođen Ivan Šubašić, a nadbiskup Štepinac u Krašiću.

Iako je bio sastavni dio ustaške Nezavisne Države Hrvatske, Žumberak je sa dijelom Pokuplja, poslije aprilskog rata, podjelom Kraljevine Jugoslavije na interesne sfere između okupatora nacističke Njemačke i fašističke Italije ušao u talijansku interesnu sferu. Demarkaciona linija išla je istočno od Samobora prema Glini. Njemačke snage nalazile su se u Brežicama. Otuda su se u Žumberku kao kakvoj tromedi ukrštali interesi i osjećali uticaji ustaša, zajedno sa Hrvatskom seljačkom strankom, talijanskih i njemačkih okupatora. Zbog geo-političkog položaja i strateškog značaja u narodnooslobodilačkoj borbi za Žumberak i te kako je bilo zainteresovano i rukovodstvo narodnooslobodilačke borbe u Hrvatskoj. Otuda se kao prvorazredan zadatak nametao, odvojiti dio naroda koji se nalazio pod uticajem neprijatelja - Hrvatske seljačke stranke, ustaša i okupatora, od toga uticaja, aktivirati ga u oružanoj borbi i od Žumberka i Pokuplja stvoriti snažnu bazu narodnooslobodilačkog rata i revolucije s jakim partizanskim jedinicama koje će ugrožavati Zagreb, kidati veoma značajne komunikacije koje od njega voda prema Jadranskom moru i unutrašnjosti zemlje, spriječiti dalju mobilizaciju ljudi u oružane snage NDH, prihvatati rodoljube i revolucionare koji iz Zagreba odlaze u partizane, uticati na brže i jače angažovanje hrvatskih masa u borbu i van ovih oblasti, kao i uspostaviti neposrednu vezu i ostvariti saradnju sa slovenačkim partizanima u borbi protiv neprijatelja na tom pravcu.

3 Prva operativna zona obuhvatala je Liku, Kordun i Baniju, treća Slavoniju, četvrta Dalmaciju do Neretve na Jugu i peta Gorski kotar i Hrvatsko primorje.

Štab Žumberačko-pokupskog NOP odreda sa ranjenicima, na Gorjancima, Žumberak, maja 1943. (Iz knjige »Tri godine borbe 13. proleterske brigade«)

Sredinom aprila 1942, po naređenju Glavnog štaba Hrvatske, štab Grupe kordunaških NOP odreda uputio je iz 1. kordunaškog NOP odreda jednu grupu dobrovoljaca, a ubrzo još jednu, u Žumberak, a jedan vod u Pokuplje da pomognu partijskim organizacijama i borbenim grupama u daljem razvijanju oružane borbe. Ove jedinice su kroz oružane akcije i politički rad u narodu neprestano jačale tako da je već u junu od njih i novih boraca u Žumberku formirana Žumberačka partizanska četa, a u Pokuplju četa »Kljuka« nazvana tako po istoimenoj šumi. Bio je to veliki uspjeh i siguran znak daje narod u ovim krajevima naročito na području Radatovića, Pečna, Okića, Horvata i Vukomeričkih gorica prihvatio partizane, inače se bez toga tako male snage ne bi mogle tu održati.

Pošto su se brzo stekli uslovi za formiranje partizanskog odreda Glavni štab Hrvatske 2. jula naredio je štabu Grupe kordunaških NOP odreda da u Žumberku i Pokuplju formira partizanski odred određivši za njegovog komandanta Slavka Klobučara Čorta, do tada komandanta 3. bataljona 2. kordunaškog NOP odreda, a za političkog komesara Borisa Balaša Bocu.⁴ Dešet dana kasnije štab Grupe kordunaških odreda izdao je naredbu o formiranju Žumberačko-pokupskog NOP odreda i njegov štab sa još dvije čete Kordunaša uputio u Žumberak,⁵ gdje je od njih i Žumberačke partizanske čete formiran 1. bataljon ovog odreda nazvan »Josip Kraš«. Za komandanta bataljoan postavljen je Miško Breberina, a za političkog komesara Milan Foršt. Na osnovu naredbe štaba odreda od 20. avgusta⁶ u prvoj polovini septembra je od čete »Kljuka« i 2. čete 6. bataljona Ba-

4 Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu Jugoslavenskih naroda (dalje Zbornik); tom V, knj. 5, Vojnoistorijski institut, Beograd 1954., str. 241.

5 U ovoj grupi bilo je ukupno 125 boraca i rukovodilaca. Ona je 16. jula krenula sa Korduna, prebacila se preko Kupe naredne noći, a zatim preko Crne Mlake, gdje je izvela akciju, pored Jastrebarskog i preko Petrovine i Gračaca, 19. jula stigla u Tisovac (Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske u Zagrebu (dalje Arhiv IHRPH), NOV 9/989: Izvještaj štaba Žumberačko-pokupskog odreda od 20.VII 1942. komandantu 2. operativne zone).

6 Zbornik, tom V, knj. 6, str. 207

nijskog NOP odreda, koja je dejstvovala na području Siska, formiran 2. bataljon Žumberačko-pokupskog odreda koji je dobio naziv »Slavko Klobučar« po prvom komandantu odreda koji je 18. jula poginuo kod Petrovine na Žumberku. Bataljonom su komandovali Simo Vučinić, komandant i Ivica Tomšić, politički komesar. Pri štabu odreda formirana je Žumberačka omladinska četa koja je ubrzo ušla u sastav bataljona »Josip Kraš«. U Oštrcu je tada osnovana i prva partizanska bolnica u Žumberku. Odred je stavljen pod komandu štaba 2. operativne zone Hrvatske, a brojao je oko 500 boraca.⁷

*Dr Vladimir Bakarić politički komesar Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske
(Iz albuma Jovice Popovića)*

Značajnu pomoć Žumberačko-pokupskom odredu u razvoju borbe u pomenutim oblastima pružila je 4. narodnooslobodilačka udarna brigada Hrvatske (1. kordunaška formirana 20. VII 1942) koju je neposredno poslije njenog formiranja Glavni štab Hrvatske uputio preko Kupe i Pokuplja u Žumberak. Ona je 26. augusta, pod komandom komandanta i političkog komesara Nikole Vidovića i Mile Martinovića, razbila ustaško-domobransku posadu u Jastrebarskom i, pored ostalog, iz ustaškog logora oslobodila sedamsto dvadeset i sedmoro srpske djece koju su ustaše u ofanzivama pohvatale na Kozari, Kordunu i Baniji. Pored humanog akcija je imala i provorazredan vojno-politički značaj jer je izvedena na glavnim komunikacijama između Zagreba i Karlovca i snažno odjeknula u čitavoj Hrvatskoj.

Zajedničkim akcijama 4. brigade i Žumberačko-pokupskog odreda prenesena su borbena dejstva u neposrednu blizinu Zagreba što je izazvalo veliku uznemirenost i reakciju ustaškog rukovodstva. Sredinom septembra jake ustaško-

⁷ Detaljnije o razvoju NOB u Žumberku i Pokuplju vidi: Rade Bulat, »Žumberak i Pokuplje u narodnooslobodilačkoj borbi«, »Kultura«, 1961. godine.

domobranske snage napale su brigadu i bataljon »Josip Kras« u namjeri da ih unište, ali su se brigada i bataljon vještim manevrom prebacili u Sloveniju (Belu krajinu), gdje su u toku kraćeg zadržavanja zajedno s Krškim NOP odredom izveli nekoliko akcija. Krajem septembra 4. brigada vratila se na Kordun, a štab Žumberačko-pokupskog odreda s bataljonom »Josip Kraš« i 1. bataljonom Krškog odreda na Žumberak, gdje su nastavili s akcijama. U drugoj polovini septembra i bataljon »Slavko Klobučar« u Pokuplju bio je napadnut od jakih ustaško-domobranskih jedinica i primoran da se preko Kupe prebaci u Kordun odakle se poslije kraćeg zadržavanja vratio u Pokuplje. U toku napada ustaše su u Žumberku, na koji su bile naročito osjetljive, palile i pljačkale sela, ubijale i odvodile narod u koncentracione logore, ali ga više ni ustaški teror ni Mačekova izdajnička politika nijesu mogli odvratiti od oružane borbe.

Da bi ojačao partizanske snage i pospješio razvoj oružane borbe u Žumberku, Glavni štab Hrvatske je 14. septembra naredio 1. proleterskom bataljonu Hrvatske da se iz Korduna prebaci u Žumberak,⁸ stavivši mu u zadatak »da mobilizacijom domaćih ljudi, a naročito radnika iz Zagreba, stvori sve uslove kako bi što prije prerastao u brigadu.«⁹ A da bi poboljšao komandovanje i rukovođenje jedinicama u 2. operativnoj zoni i oklonio raniju organizacionu zbrku kada su jednovremeno postojala dva štaba ove zone,¹⁰ Glavni štab Hrvatske 22. septembra na Kordunu imenovao je novi štab 2. operativne zone¹¹ postavivši za komandanta Franju Ogulinca Selju, a za političkog komesara Većeslava Holjevca Veću i za njegovog zamjenika Marka Belinića. Pošto je tada pod njihovu komandu stavljen i 1. proleterski bataljon Hrvatske zajedno su krenuli u Žumberak.

Prvi proleterski narodnooslobodilački udarni bataljon Hrvatske jezgro buduće brigade

Prvi proleterski narodnooslobodilački udarni bataljon Hrvatske formirao je, po naređenju Vrhovnog štaba, Glavni štab Hrvatske 7. maja 1942. u Korenici od Primorsko-goranske, Kordunaške i Ličke proleterske čete¹² u kojoj je oko 50 boraca bilo iz Dalmacije koji su se do tada borili u ličkim partizanskim jedinicama. Bataljon je pri formiranju imao oko 200 boraca - dobrovoljaca odabranih iz ličkih, kordunaških i primorsko-goranskih partizanskih jedinica. Bataljonom su komandovali Ante Banina,¹³ komandant i Božo Spaček, politički komesar.

Bataljon je bio pod neposrednom komandom Glavnog štaba Hrvatske i odmah poslije formiranja angažovan je u sastavu Kombinovanog odreda¹⁴ za razbijanje četnika na tromedi Like, Dalmacije i Bosne. Borbe u tom rejonu protiv Talijana i četnika bile su prve borbe bataljona u kojima je postigao značajne usp-

8 Arhiv Vojnoistorijskog instituta, Beograd (dalje Arhiv VII), kutija 102, br. reg. 2/38.

9 Zbornik, tom V, knj. 8, str. 70: Operativni izvještaj Glavnog štaba Hrvatske od 7. X 1942. Vrhovnom štabu NOP i DVJ.

10 Arhiv VII, k. 102A, br. reg. 38/1: Komesarski izvještaj Glavnog štaba NOP odreda Hrvatske od 9. IX 1942. Vrhovnom štabu NOP i DVJ.

11 »Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941-1945.« (dalje Hronologija), Vojnoistorijski institut, Beograd, 1964, str. 343.

12 Hronologija str. 269.

13 Ante Banina, rođen 6. IV 1915. u Velom Ižu kod Zadra u siromašnoj seljačkoj porodici. Završio je molerski zanat u Čakovcu i radio u Zagrebu, Splitu i Šibeniku. Član KPJ postao je 1939. godina a godinu dana kasnije i sekretar Kotarskog komiteta KPH za Preko. Jedan je od organizatora ustanka 1941. na području Zadra. U to vrijeme organizovao je i prvu partijsku ćeliju u Zadru i bio njen sekretar. Po partijskom zadatku u decembru 1941. sa grupom boraca s Iža odlazi u Liku gdje postaje politički komesar Dalmatinske čete u sastavu bataljona »Marko Orešković«. Pored 1. proleterskog bataljona Hrvatske u NOR-u bio je komandant brigade i divizije. Isticao se ličnom hrabrošću i umješnim komandovanjem. Poslije rata nalazio se na visokim položajima u JNA i društveno-političkim organizacijama u zemlji. Umro je kao general-pukovnik JNA. Za narodnog heroja proglašen je 1951. godine.

14 Kombinovani odredi u NOR-u bili su privremene formacije stvarane za izvršenje određenih zadataka. Pored 1. proleterskog u ovom su bili bataljoni »Marko Orešković« i Udarni iz Like i bataljon »Bude Borjan« iz Dalmacije.

jehe i ispoljio visoke borbene kvalitete kao vojna jedinica. Krajem maja vraća se u Liku i učestvuje u borbama protiv talijanskih okupatorskih jedinica, ustaša i četnika, a zatim pošto je popunjen novim borcima i reorganizovan upućen je u Gorski kotar i Hrvatsko primorje gdje je također postigao uspjeh u borbama protiv Talijana i četnika. Kao elitna vojna jedinica, koju je Glavni štab Hrvatske upotrebljavao za rješavanje značajnih vojno-političkih zadataka radi daljeg razgaranja oružane borbe i stvaranja i razvijanja bratstva i jedinstva između Srba i Hrvata u pomenutim oblastima, bataljon je početkom septembra stigao na Kordun.

Kolona 1. proleterskog bataljona Hrvatske u Škarama, jula 1942. Na čelu kolone Ante Banina komandant, Bozo Spaček politički komesar, Zuhdija Žalić borac i Vinko Luketa zastavnik, nosi zastavu koju je bataljonu predao politički komesar Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske dr Vladimir Bakarić, 1. maja 1942. u Korenici (danas Titova Korenica, snimio Zori Skrigin)

osnovu već pomenutog naređenja 1. proleterski bataljon i štab 2. operative zone 22. septembra krenuli su prema Žumberku obilazeći Karlovac sa zapada. Bataljon je tada brojao 270 boraca, naoružanih sa 6 mitraljeza, 19 puškomitraljeza, 194 puške, 33 pištolja, minobacačem, 120 bombi i 19.500 metaka.¹⁵ U toku pokreta zauzeo je Bosiljevo, Netretić i Ribnik pošto su ustaše i žandarmi iz ovih mjesta pobjegli. U noći između 29. i 30. septembra, bataljon se kod Kamanja skelom prebacio preko Kupe a zatim zauzeo Vivodinu iz koje je neprijatelj

¹⁵ Zbornik, tom V, knj. 7, str. 199.

pobjegao ne pruživši jači otpor. Pošto je odbio napad ustaša iz Krašića prema Vivodini krenuo je prema centru Žumberka i uveče 1. oktobra, zajedno sa štabom 2. operativne zone, stigao u sela Kordići i Visoče - južno od Sošica, gdje je slijedećeg dana uspostavio vezu s dijelovima Žumberačko-pokupskog odreda, odnosno bataljona »Josip Kraš« koji se iz Slovenije vraćao u Žumberak.

Vijesti o pokretu i dolasku 1. proleterskog bataljona na Žumberak unosile su strah i nespokojstvo među ustaše koji su širili propagandu da je Žumberak septembarskim napadom »očišćen« od partizana. Plašeći se težih posljedica ustaše su brzo dovukle 3-4 bojne (bataljona) i sa njima iz Kostanjevca, Oštrca, Kalja, Železnog i Vivodine, 7. oktobra, uz podršku avijacije, napale 1. proleterski bataljon u namjeri da ga okruže i unište. Žestoke borbe vođene su četiri dana i umjesto da unište 1. proleterski bataljon ustaše su doživjele poraz i bile prisiljene da se povuku u polazne baze. Prvog dana napada puškomitraljezac Mane Lončar Prsan oborio je ustaški dvomotorni bomarder »Do-17«. Veliki gubitak za NOB Hrvatske bila je pogibija Franje Ogulinca Selje 9. oktobra kod sela Visoče.¹⁶ Umjesto njega za komandanta 2. operativne zone Glavni štab Hrvatske postavio je Većeslava Holjevca Veću, a za političkog komesara Marka Belinića.

Neuspjeh neprijatelja da »očisti« Žumberak od partizana, kao i pojačan politički rad štaba 2. operativne zone, 1. proleterskog bataljona, štaba Žumberačko-pokupskog odreda i bataljona »Josip Kraš«, uz manje borbene akcije, doprinijeli su daljem jačanju narodnooslobodilačke borbe u ovoj oblasti. U oslobođenim selima počeli su se stvarati narodnooslobodilački odbori i antifašističke organizacije omladine i žena, kao i jačati organizacije Komunističke partije Hrvatske. Već 15. oktobra obrazovan je Okružni komitet KPH za Pokuplje koji je obuhvatio kotare Samobor, Jastrebarsko, Pisarovinu i Veliku Goricu.¹⁷ Nešto poslije toga, 6. oktobra, štab zone od oko 60 boraca Žumberačko-pokupskog odreda formirao je četu koja je s Isidorom Štrokom upućena na Kalnik radi raspilamsavanja oružane borbe u Hrvatskom zagorju i na Kalniku.¹⁸

Stvaranjem snažne baze NOB u narodu, izrastanjem Žumberačko-pokupskog odreda sa dva bataljona u jaku, disciplinovanu i iskusnu borbenu jedinicu i prisustvom 1. proleterskog bataljona kao jezgra, stvoreni su uslovi da se na Žumberku, krajem oktobra pristupi formiranju brigade od pomenutih jedinica. Radi toga, Glavni štab Hrvatske naredio je bataljonu »Slavko Klobučar Čort« da se iz Pokuplja prebaci u Žumberak kamo je krajem oktobra iz Gornjeg Budačkog, gdje se nalazio Glavni štab Hrvatske, uputio i Radu Bulata, oficira u štabu, da pomogne štabu 2. operativne zone u radu na formiranju brigade. Međutim, Žumberak je baš tih dana zahvatila posljednja, jedanaesta etapa velike talijanske ofanzive protiv slovenačkih partizana (operacija »Gorjanci«) koja je počela još 16. jula 1942. godine.

Napad talijanskog 11. armijskog korpusa (oko 15.000 vojnika) od Metlike i Bušinja Vasi na 1. proleterski bataljon, štab Žumberačko-pokupskog odreda sa bataljonom »Josip Kraš«, četu Slovenaca Krškog NOP odreda i štab 2. operativne zone Hrvatske u rejonu Visoče, Magovac, Lešće, Sošice počeo je 28. oktobra. Njemačke snage opsjele su dolinu Krke, a ustaške cestu Krašić, Kalje, Stojdraga i tako sa sjevera i istoka zatvorile obruč oko pomenutih naših jedinica. Namjera neprijatelja, kako je to formulisala Komanda talijanske divizije »Lombardija« u zapovijesti za napad od 26. oktobra 1942, bila je »da otkrije i uništi partizanske formacije koje se još nalaze u zoni Gorjanci, da istrijebi njihove pristalice i njihove rezerve...«¹⁹ Za ostvarenje toga cilja veoma je bio zainteresovan i Ante Pavelić, poglavnik ustaške NDH, jer se radilo o neposrednoj okolini Zagreba.

16 Franjo Ogulinac Seljo, rođen 1904. u Žabnu kod Siska. Član KPJ postao je 1931. Borio se u Španiji protiv fašizma. Bio je operativni oficir, a zatim član Glavnog štaba Hrvatske. Posmrtno je odlikovan 1945. Ordenom narodnog heroja.

17 Hronologija, str. 358.

18 Arhiv VII, k. 102B, br. reg. 21-1/2: Izvještaj štaba 2. operativne zone Hrvatske od 11. X. 1942. Glavnom štabu NOP odreda Hrvatske.

19 Zbornik, tom V, knj. 8, str. 499.

Mitraljesci Ličko-dalmatinske čete na položaju kod Prijeboja, aprila 1942. Drugi zdesna: Roko Franić Barba. (Iz albuma Dušana Maljkovića)

Našavši se u okruženju, pomenute partizanske snage pružale su snažan otpor napadaču i postepeno se povlačile ka Svetoj Geri (trig. 1181), najvišem vrhu Gornjanaca. U tim borbama ranjen je komandant 1. proleterskog bataljona Ante Banija i još dva borca. Sa Svete Gere jedinice su se povukle prema Opatovoj gori odakle su u noći između 31. oktobra i 1. novembra krenule u rpoj preko ceste Stojdraga - Kalje, razbile ustaše kod Glušinje (u rejonu Mrzlog Polja), gdje se posebno istakla 3. četa 1. proleterskog bataljona s komandirima Bogdanom Mamulom²⁰ na čelu, a zatim krećući se na jugoistok preko Tihočaja, Bukovca i Crnilovca prešle cestu i željezničku prugu kod Novaka odakle su izbile u Donju Kupčinu i u noći između 1. i 2. novembra prebacile se preko Kupe u Gornji Sjeničak na Kordunu.²¹ Nešto kasnije talijanske i ustaške snage napale su i bataljon »Slavko Klobučar« u Pokuplju pa se i on 8. novembra prebacio preko Kupe u Donji Sjeničak, ostavivši jedan vod s političkim komesarom bataljona u Pokuplju radi praćenja situacije. Tako su se povlačenjem pomenutih jedinica južno od Kupe i ovi napadi neprijatelja završili neuspjehom, a formiranje brigade je malo odgođeno.

Formiranje 13. narodnooslobodilačke udarne brigade »Josip Kraš«

Napadom na partizanske snage krajem oktobra i u prvoj polovini novembra u Žumberku i Pokuplju neprijatelj je uspio da ih samo privremeno potisne iz ovih oblasti. Pošto su jedinice i pored žestokih borbi ostale netaknute, to je omogućilo Glavnom štabu Hrvatske, nakon što se upoznao sa situacijom, da odmah pristupi realizaciji ranije zamisli o formiranju brigade umjesto na Žumberku u rejonu Sjeničaka, kako bi je što prije uputio u Žumberak. Četvrtog novembra 1942, on je izdao Naredbu br. 23 kojom je naredio da se od 1. proleterskog narodnooslobodilačkog udarnog bataljona Hrvatske i Žumeračko-pokupskog odreda formira 13. narodnooslobodilačka udarna brigada Hrvatske. Za komandanta brigade postavio je Antu Baninu, za političkog komesara Božu Spačeka,

²⁰ Bogdan Mamula, rođen 13. IV 1918. u Gomirju u seljačkoj porodici. Odazivajući se pozivu KPJ na oružani ustanak 1941. stupio je u Gomirski partizanski logor gdje je bio puškoitraljezac i komandir odjeljenja. U NOR-u je još bio i komandir voda i čete, zatim komandant bataljona i brigade, kao i zamjenik komandanta pomorskog sektora i načelnik štaba divizije. Član KPJ postao je februara 1942. Pored lične hrabrosti isticao se visokim moralno-političkim i stručnim kvalitetima kao borac i starješina. Poslije rata nalazio se na visokim položajima u JNA. Penzionisan je kao general-potpukovnik. Za narodnog heroja proglašen je 1951. godine.

²¹ Više o 1. proleterskom bataljonu vidi: Bogdan Mamula, Rudi Bašić, Branko Vurdelja, Dušan Pečić, »Prvi proleterski bataljon Hrvatske«. Historijski arhiv u Karlovcu, Karlovac 1983. godine.

i za operativnog oficira Vojislava Ivetića do tada operativnog oficira 1. proleterskog bataljona. Istom naredbom dotadašnjeg oficira pri Glavnom štabu Hrvatske Radu Bulata²² stavio je na raspolaganje štabu 2. operativne zone s tim da vrši dužnost komandanta brigade ao ozdravljenja Ante Banine.²³ Ali, pošto je Banina po ozdravljenju postavljen za komandanta 16. banijske brigade, Bulat je ostao na dužnosti komandanta brigade.

Izvršenje naredbe stavljeno je u zadatak štabu 2. operativne zone i štabu brigade. Dogovoreno je da se brigada formira od tri nova udarna bataljona, svaki od tri čete a ove od po dva voaa ali su u toku formiranja u njima obrazovani i treći vodovi, jer su u međuvremenu jedinice popunjene borcima jedne terenske omladinske čete, zatim od mitraljeske čete, čete za vezu i minerskog voda. Pošto joj Glavni štab Hrvatske nije dao naziv, štab zone i štab brigade su se dogovorili da se brigada zove »Josip Kraš« po istaknutom revolucionaru i članu CK KPJ i CK KPH koga su ustaše ubile u novembru 1941. u Karlovcu.²⁴ Tako ona od početka svog formiranja nosi naziv 13. narodnooslobodilačka udarna brigada Hrvatske »Josip Kraš«. Iako je dobila brojnu oznaku 13., ona je u stvari po redu bila 12. partizanska brigada formirana u Hrvatskoj,²⁵ a u odnosu na 295 brigada NOVJ koliko ih je ukupno formirano u NOR-u ona je 29. brigada.

Formiranje brigade počelo je 7. novembra. Toga dana je štab 2. operativne zone Hrvatske izdao Naredbu br. 6 kojom je imenovao komandante i političke komesare bataljona i njihove zamjenike.²⁶ I štab 13. narodnooslobodilačke udarne brigade Hrvatske je toga dana izdao Naredbu br. 1. kojom je postavio komandire i političke komesare u svim četama u bataljonima.²⁷ Slijedećeg dana štab brigade izdao je Naredbu br. 2 kojom je naredio formiranje čete za

Narodni heroj Josip Kraš, član CK KP Hrvatske, čije je ime nosila brigada od osnivanja 7. novembra do 11. decembra 1942. (Iz zbirke Muzeja revolucije naroda Hrvatske u Zagrebu)

²² Rade Bulat je rođen 28. VIII 1920. u Vrginmostu u seljačkoj porodici. Završio je osam razreda gimnazije i upisao se na Tehnički fakultet u Zagrebu. Godine 1936. primljen je u SKOJ, a tri godine kasnije i u KPJ. Organizator je oružanog ustanka 1941. u kotaru Vrginmost i sekretar Kotarskog komiteta KPH za Vrginmost. U NOR-u je bio sekretar Kotarskog komiteta KPH za Vojnić, oficir u Glavnom štabu Hrvatske, komandant bataljona, odreda i brigade, zatim načelnik štaba zone, pa komandant grupe odreda i divizije i načelnik štaba korpusa. Pored lične hrabrosti isticao se i umješnošću u komandovanju jedinicama. Poslije rata nalazio se na visokim dužnostima u JNA i u SRH. Završio je Elektrotehnički fakultet u Zagrebu. Penzionisan je kao general-pukovnik JNA. Za narodnog heroja proglašen je 1953. godine.

²³ Zbornik, tom V, knj. 9, str. 35-36.

²⁴ Josip Kraš, rođen 20. III 1906. u Vuglovcu kod Varaždina u porodici rudara. Istaknutije predratni komunist, revolucionar i borac za radnička prava zbog čega je često zatvaran i proganjan. Na Osnivačkom kongresu KPH 1937. izabran je za člana CK KPH a na Petoj zemaljskoj konferenciji KPJ i za člana CK KPJ. Organizator je ustanka 1941. na području Karlovca. Mučki je na ulici u Karlovcu ubijen 18. XI 1941. od ustaša. Za narodnog heroja proglašen je 1945. godine.

²⁵ Do ovoga je došlo vjerovatno zbog toga što se u Glavnom štabu Hrvatske, zbog slabih veza, smatralo da je 3. dalmatinska brigada formirana ranije, a ne 12. novembra 1942. godine.

²⁶ Arhiv VII, k. 719, br. reg. 33/11.

²⁷ Arhiv VII, k. 719, br. reg. 4/7-11.

vezu i protivtenkovskih vodova i desetina po bataljonima, kao i otpočinjanje vojne i političke obuke u jedinicama.²⁸ Toga ili slijedećeg dana štab brigade je pismeno naredio, što je odmah i izvršeno, formiranje mitraljeske čete i minerskog voda, koji je 10. novembra ušao u sastav pomenute čete kao njen 3. vod. Naredbom br. 3 od 10. novembra, štab brigade je postavio intendante i referente saniteta u brigadi i u bataljonima.²⁹ Štabovi bataljona su svojim naredbama postavili komandire vodova i vodne delegate po četama.

Među sačuvanim dokumentima nema podataka o tome kada su u štabu brigade postavljeni načelnik štaba i zamjenik političkog komesara iako postoje od početka i rade na formiranju jedinica. Vjerovatno je to riješeno neposrednim dogovorom između štaba zone i štaba brigade. U štabu brigade je jedino ostalo nepopunjeno mjesto obavještajnog oficira. Nema postavljenja ni za zamjenike komandira četa ni zamjenike političkih komesara četa. Prema ranijoj praksi komandire četa su zamjenjivali obično komandiri prvih vodova u četama, a zamjenici političkih komesara, kao sekretari partijskih ćelija, određeni su partijskom linijom, tako da i oni postoje od početka formiranja brigade.

Sve starješine, izuzev Rade Bulata, izabrane su iz 1. proleterskog bataljona i Žumberačko-pokupskog odreda. Kao jezgro za formiranje brigade poslužio je 1. proleterski bataljon s obzirom daje imao veći broj iskusnijih starješina i boraca. Pošto su izdvojene starješine, odnosno obrazovani štabovi bataljona, komande četa i vodova, najprije su komunisti ravnomjerno raspoređeni po novim jedinicama, zatim borci 1. proleterskog bataljona. Time je stvoren kostur jedinica kome su dodani borci Žumberačko-pokupskog odreda.³⁰

Pojedinci iz 1. proleterskog bataljona negodovali su zašto brigada nije proleterska, a neki su tražili da se vrate u krajeve gdje su rođeni i da tamo nastave borbu. Međutim, sve je to brzo objašnjeno kroz političku nastavu tako daje brigada od samog početka predstavljala homogenu i moralno-politički čvrstu jedinicu.

Na osnovu pomenutih sačuvanih naredbi prvi starješinski kadar brigade sačinjavali su:

- Štab brigade: Rade Bulat - komandant, Božo Spaček - politički komesar, Milan Žeželj - zamjenik komandanta i komandant 1. udarnog bataljona, Mato Horvatić - zamjenik političkog komesara, Jurica Draušnik - načelnik štaba, Vojislav Ivetić - operativni oficir, Dragutin Bogdanić - intendant, Čila Albahari - referent saniteta i Vinko Luketa - oficir u štabu.

- Prvi udarni bataljon: Milan Žeželj - komandant, Martin Mojmir - politički komesar (do njegovog ozdravljenja trebalo je da ga zamjenjuje Mato Mejašić), Simo Vučinić - zamjenik komandanta, Slavko Markon - zamjenik političkog komesara, Vaso Todorić - operativni oficir, Mate Matejčić - intendant, Alfons Petrov - referent saniteta; 1. četa: Boško Žigić - komandir, Stjepan Domjan - politički komesar, Jure Šavor i Slavko Bjelošić - komandiri vodova, Dragan Knapić i Miloš Basara - politički delegati vodova; 2. četa: Mile Krivokuća - komandir, Luka Knezović - politički komesar, Marko Rendulić i Dušan Maljković - komandiri vodova, Stanko Filipović i Miloš Čuturilo - politički delegati vodova; 3. četa: Nikola Palčić - komandir, Ante Kursar - politički komesar, Jure Blažević i Josip Mihalić - komandiri vodova, Ivan Špiranac i Vujo Vujičić - politički delegati vodova.³¹

- Drugi udarni bataljon: Milan Mraović Simić - komandant, Ivan Denac - politički komesar, Stjepan Mikšić - zamjenik komandanta, Mladen Bubica - za-

28 Arhiv VII, k. 719, br. reg. 34/11.

29 Arhiv VII, k. 103, br. reg. 50-2.

30 U izvještaju Centralnom komitetu KPH i Okružnom komitetu KPH za Pokuplje od 13. XI 1942. sekretar partijske organizacije 13. brigade je, pored ostalog, napisao: »Organizovanju brigade pristupio je štab sa mnogo ljubavi i volje. Nakon imenovanja štabova bataljona pristupili smo formiranju četa. Pri formiranju četa kao kostur uzeli smo naravno komandire i komesare četa, vodnike i v. delegate kojima smo raspodijelili jednak kvantitet i kvalitet partijaca i jednak broj proleteraca. Tom kosturu raspodijelili smo ostale borce« (Arhiv IHRPH, KP 14/477).

31 Nedostaju podaci za komandire i političke delegate trećih vodova u četama 1. udarnog bataljona.

mjenik političkog komesara, Stevan Hinić - operativni oficir, Nikola Heraković - intendant, Franjo Bahurić (Branko) - referent saniteta; 1. četa: Dragan Borota - komandir, Vladimir Božac - politički komesar, Ilija Radošević, Milan Bučan i Petar Ivković - komandiri vodova; 2. četa: Ljuban Vrga - komandir, Dragan Vujić Spaho - politički komesar, Dušan Bukvić, Jovica Mraović i Milan Radović Čokara - komandiri vodova; 3. četa: Božidar Ribić - komandir, Filip Brekalo - politički komesar, Dane Štimac, Zuhdija Žalić i Vukašin Vuković - komandiri vodova.³²

- Treći udarni bataljon: Bogdan Mamula - komandant, Herman Furlan - politički komesar,³³ Tešo Bulat - zamjenik komandanta, Miloš Kozlina - zamjenik političkog komesara, Ivan Mladen - operativni oficir, Mate Braniča - intendant, Rade Aralica - referent saniteta; 1. četa: Božo Mamula - komandir, Ljuban Hajdinović - politički komesar; 2. četa: Đorđe Tarbuk - komandir, Mihajlo Hladi Miha - politički komesar; 3. četa: Čedomir Bučan - komandir, Ivan Butković - politički komesar.³⁴

- Mitraljeska četa: Dragan Bulat - komandir, Ante Tikulin - politički komesar, Stojan Trbović - zamjenik komandira, Dinko Šurkalo, Marinko Tikulin i Josip Vračar - komandiri vodova i Blaž Jurin, Rudi Bašić i Boris Antulov - politički delegati vodova.

- Iako je bilo naređeno formiranje čete za vezu, zbog malog broja boraca i nedostatka tehničkih sredstava veze, formiran je vod za vezu, čiji je komandir bio Stevan Pajić, a vodni delegat Dragutin Fučko.

Pri formiranju brigade značajnu ulogu odigrali su komunisti svojim političkim djelovanjem među borcima, odnosno organizacije KPH i SKOJ-a koje su postojale u bataljonima od kojih je formirana brigada. U vezi s pripremama za formiranje brigade i izvršenjem njenih vojno-političkih zadataka u Gornjem Sjeničaku neposredno pred početak formiranja, održano je savjetovanje svih komunista 1. proleterskog bataljona i Žumberačko-pokupskog odreda na kome su učestvovali sekretar Operativnog partijskog rukovodstva CK KPH Vladimir Popović i komandant i politički komesar 2. operativne zone Većeslav Holjevac i Marko Belinić. Savjetovanjem je rukovodio Mato Horvatić i imalo je dvije tačke dnevnog reda: stanje partijskih organizacija u bataljonima i političko stanje u svijetu i kod nas. Povodom prve tačke, sekretari partijskih bataljonskih biroa podnijeli su detaljne izvještaje ističući u prvom redu propuste i greške u partijsko-političkom radu u jedinicama i na terenu radi njihovog otklanjanja. Drugu tačku dnevnog reda ispunilo je opširno izlaganje Vladimira Popovića. Govoreći o budućim zadacima on je, pored ostalog, istakao da se komunistima buduće brigade »nameće zadatak, koji je postavljen pred partiju u Hrvatskoj, dizanje naroda na ustanak. U Dalmaciji, Primorju i Gorskom kotaru narod se digao ... Ostaje nam srce Hrvatske. Baš vi koji odlazite u te krajeve morate učiniti mnogo na tome, na ostvarenju najvažnijeg zadatka partije.«³⁵

O zadacima komunista i buduće brigade govorio je i Većeslav Holjevac. On je, pored ostalog, ukazao: »Trebamo stvoriti dobru brigadu i svi partijci imaju zasukati rukave i ne smije partijac biti besposlen. Naročito trebamo obratiti pažnju da ne nastane neki jaz između proletera i ostalih partizana. Zadatak te naše brigade nije lagan i mi radimo na terenu gdje je najteže. Neprijatelj se grčevito drži za taj teren. Drži se zato što su tamo njegovi centri i komunikacije. I nama je stalo do toga sektora... Vršeci tamo vojničke akcije, uticaćemo tamo na taj narod i videćemo da ćemo moći stvoriti dobru pozadinu. Na tom putu čekaju

32 Ko su bili politički delegati vodova u 2. udarnom bataljonu nema podataka.

33 Za političkog komesara 3. udarnog bataljona naredbom štaba 2. operativne zone Hrvatske bio je postavljen Dušan Pekić, ali pošto je on bio ranjen i nalazio se u vrijeme formiranja brigade na liječenju u partizanskoj bolnici, to je mjesto njega naknadno postavljen Herman Furlan koji je pomenutom naredbom bio predviđen za Pekićevog zamjenika.

34 Za komandire i političke delegate vodova u 3. udarnom bataljonu nema podataka.

35 Arhiv VII, k. 720. br. reg. 56/1-7: Zapisnik partijskog savjetovanja komunista 1. proleterskog bataljona Hrvatske i Žumberačko-pokupskog odreda održanog početkom novembra 1942. u G. Sjeničaku.

nas velike teškoće i tamo neće padati pečeni vrpce sa neba. Neprijatelj je u kratkom vremenu poduzeo tri ofanzive na nas i na sve to treba spremati partizane.»³⁶ Pored svega toga, u stvari, jedan od glavnih zadataka brigade bio je stvaranje slobodne teritorije i uslova za formiranje novih jedinica NOVJ na tom području, kao i povezivanje slobodne teritorije Like, Korduna i Banije sa Slovenijom, Hrvatskim zagorjem, Moslavinom i Slavonijom.

Uporođo sa radom na formiranju brigade tekao je i rad na stvaranju partijskih organizacija i organizacija SKOJ-a u njenim jedinicama. U svakoj četi komunisti su obrazovali ćeliju kao osnovnu partijsku organizaciju sa sekretarom na ćelu koji je ujedno bio i zamjenik političkog komesara čete. Komunisti u štabu brigade i štabovima bataljona obrazovali su štapske ćelije, a za sekretara birali su jednog od ćlanova. Sve partijske ćelije u jednom bataljonu objedinjavao je partijski bataljonski biro, kao partijsko rukovodstvo bataljona. Biro su sačinjavali sekretari ćetnih ćelija, politički komesar bataljona, sekretar bataljonskog komiteta SKOJ-a i sekretar biroa koji je ujedno bio zamjenik političkog komesara bataljona. Rad bataljonskih biroa i ćelija jedinica pri štabu brigade objedinjavao je sekretar partijske organizacije brigade Mato Horvatić, kao njen rukovodilac koji je ujedno vršio funkciju zamjenika političkog komesara brigade. On je bio vezan za Centralni komitet KPH i odgovarao mu je za svoj rad, stanje i rad brigadne partijske organizacije. Pored CK KPH o radu i stanju partijske organizacije izvještavao je i Okružni komitet KPH za Pokuplje sa kojim je neposredno sarađivao. Za vrijeme zadržavanja u rejonu Sjeničaka partijske organizacije primile su novih 25 ćlanova, tako da je 13. novembra 1942. u brigadi bilo 139 ćlanova KPH i oko 60 kandidata za ćlanove KPH.³⁷ Kad se uzmu u obzir i ćlanovi SKOJ-a vidi se da je svaki drugi pripadnik brigade bio organizovan.

Slično partijskoj u brigadi je tih i narednih dana formirana i organizacija Saveza komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ). U svim ćetama su organizirani aktivni SKOJ-a sa proćelnicima na ćelu. U okviru bataljona sve ćetne aktivne objedinjavao je i sa njima rukovodio bataljonski komitet SKOJ-a (bataljonsko rukovodstvo SKOJ-a) sa sekretarom na ćelu, dok je sve bataljonske komitete i aktivne samostalnih ćeta objedinjavao i rukovodio sa ćitavom organizacijom SKOJ-a u brigadi - rukovodilac SKOJ-a Vojislav Tikulin, koga su inaće popularno zvali Omladinac. Inaće u to vrijeme u brigadi bilo je oko 160 ćlanova SKOJ-a. Rukovodilac SKOJ-a u brigadi bio je vezan za Pokrajinski komitet SKOJ-a za Hrvatsku i njemu je podnosio izvještaje.

Ovakva organizaciona struktura partijske i skojevske organizacije u brigadi, odnosno principi organizovanja ćlanova KPJ i SKOJ-a, nijesu se mijenjali do kraja rata, jedino što je početkom 1943. godine obrazovan brigadni komitet SKOJ-a. Partijske organizacije bile su osnovna rukovodeća snaga u svim jedinicama i štabovima i zajedno sa ćlanovima SKOJ-a osnovna borbena jezgra, nosioci ofanzivnog duha jedinica, bratstva i jedinstva, svjesne discipline, ratnog drugarstva, moralno-političkog jedinstva, vojno-političkog i kulturno-prosvjetnog rada ne samo u jedinicama već i na terenu u narodu, zatim ćuvvari moralnog lika i svih pozitivnih karakternih osobina koje su krasile ne samo komuniste već i sve borce.

Ćlanovi KPJ i SKOJ-a slućili su za primjer svojom hrabrošću, poćrtvovanošću, izdrćljivošću, disciplinom, odnosom prema narodu, odrćžavanjem lićne higijene, budnošću prema neprijatelju i drugom. Oni su ćesto ginuli, a partijske i skojevske organizacije primale su u svoje redove nove ćlanove provjerene kroz ratne okrćaje. Bili su to, prije svega, hrabri borci bezgranićno odani narodnooslobodilaćkoj borbi. No, i pored toga, oni su najprije primani za kandidate za ćlanove KPJ, pa tek poslije dućeg ili kraćeg kandidatskog staća u Partiju. Zbog

36 Arhiv VII, k. 720, br. reg. 56/1-7: Zapisnik partijskog savjetovanja komunista 1. proleterskog bataljona Hrvatske i Źumeraćko-pokupskog odreda odrćzanog početkom novembra 1942. u G. Sjenićaku.

37 Arhiv IHRPH, KP 14/477: Izvještaj sekretara partijske organizacije 13. brigade od 13. XI 1942. Centralnom komitetu KPH i OK KPH za Pokuplje.

budnosti da se u redove Partije ne uvuku neprijatelji za pojedince su traženi i podaci od partijskih organizacija sa terena.

Formiranje brigade završeno je 10. novembra 1942. godine. Toga dana ona je postrojena na jednoj livadi u Gornjem Sjeniaku za smotru koju su izvršili komandant i politički komesar brigade. Nakon toga pročitane su naredbe Glavnog štaba Hrvatske i štaba 2. operativne zone o formiranju brigade i postavljenju starješina u štabu brigade i štabovima bataljona. Postrojenim borcima su se kraćim govorima obratili komandant i politički komesar i ukazali na značaj formiranja brigade i na njene naredne zadatke.

*Članovi prvog štaba 13. proleterske NOU brigade »Josip Kraš« u Donjoj Kupčini, Pokuplje, novembra 1942. Slijeva: Mato Horvatić, Rade Bulat i Bozo Spaček.
(Iz albuma Mate Horvatića)*

Koliko je tada boraca i starješina bilo u stroju nije se moglo tačno utvrditi. Prema Pregledu brojnog stanja i naoružanja 13. udarne brigade na dan 10. novembra 1942, što znači na dan kad je završeno formiranje i održana smotra, brigada je brojala 690 boraca i starješina, a od naoružanja je imala 6 mitraljeza, 31 puškomitraljez (20 jugoslovenskih, 9 talijanskih, 2 njemačka i 1 francuski), 486 pušaka (403 mauzer, 63 talijanske, 12 manliher, 5 njemačkih i 3 francuske), 59 pištolja, 5.450 metaka za mitraljeze, 5.511 za puškomitraljeze, 31.731 za puške i 360 za pištolje, 2 minobacača sa 14 mina, 209 bombi i 15 kg eksploziva. Pored toga imala je 18 konja i mulu. U napomeni na tom Pregledu napisano je da se brojno stanje u međuvremenu od kad su dobijeni podaci od bataljona do sastavljanja Pregleda povećalo i da brigada broji »oko 750 partizana.«³⁸ Međutim, u Pregledu brojnog stanja i naoružanja osam dana kasnije, na dan 18. novembra, piše da brigada broji 699 boraca.³⁹ Kad se zna da je brigada za tih osam dana izgubila 2 borca, a ranjeno 6 i da je nekoliko pojedinca samovoljno otišlo iz brigade, onda se sa sigurnošću može zaključiti da ova cifra »oko 750 partizana« ne odgovara stvarnosti jer za osam dana nije mogla izgubiti 50 boraca a imala je samo jednu borbu za Svetu Janu. Na osnovu svega sigurno se može tvrditi da je brigada pri formiranju imala oko 700 boraca.

38 Arhiv VII, k. 3A, br. reg. 39/1.

39 Arhiv VII, k. 719, br. reg. 5/6.

Nema dokumenata ni o socijalnoj ni nacionalnoj pripadnosti boraca. Zna se da su neznatnu većinu sačinjavali seljaci u odnosu na radnike, zatim da je bio manji broj intelektualaca i namještenika, kao i svega nekoliko vojnika i policijskih lica. U odnosu na nacionalnu pripadnost bilo je oko 55 odsto Hrvata i 45 odsto Srba⁴⁰ uz nekoliko Slovenaca i Muslimana. Međutim, u odnosu na zavičajnu pripadnost boraca brigada je bila sastavljena od Kordunaša (najviše), Ličana, Dalmatinaca, Primoraca, Gorana, Banovaca, Žumberčana, Zagrepčana, Zagoraca, Posavaca, boraca iz Pokuplja, Turopolja i pojedinaca iz nekih drugih oblasti, što znači da je bila sastavljena od boraca iz skoro svih krajeva Hrvatske. U odnosu na godine starosti najviše je bilo omladinaca, među njima i nekoliko omladinki (žena). I komandni kadar brigade bio je veoma mlad.

Prvi sačuvani dokumenat o socijalnoj i nacionalnoj pripadnosti boraca 13. brigade je od 10. decembra 1942. godine. Ona je tada imala 556 boraca od toga 121 radnik, 99 zanatlija, 15 namještenika, 3 vojna i policijska lica i 21 intelektualac. U odnosu na nacionalnu pripadnost bilo je 276 Hrvata, 263 Srbi, 4 Muslimana i 13 Slovenaca. Članova KPJ bilo 114, 83 kandidata za člana KPJ i 206 članova SKOJ-a.⁴¹ Ako bi se ove brojke izrazile u postocima oni bi svakako u potpunosti odgovarali i brojnom stanju brigade na dan formiranja.

Izvjestajem br. 1, štab brigade 12. novembra obavijestio je Glavni štab Hrvatske o formiranju brigade i njenoj organizaciji i formaciji. Napisao je, pored ostalog, da su štabovi bataljona potpuni, da su »pokazali mnogo volje i ljubavi za rad« i daje »komandni kadar u četama potpun«. Zatim je obavijestio Glavni štab da je već počela vojno-politička obuka u jedinicama, a u štabu brigade i štabovima bataljona uvedeno dežurstvo, da je odgovarajuća pažnja poklonjena službama veze, intendantskoj i sanitetskoj, da je četa za vezu, u stvari vod, mala i da nema nikakvih tehničkih sredstava, pa će se veza održavati kuririma, pomoću barjačica i svjetlosnih signala⁴²

Referent saniteta Cila Albahari održala je dvodnevni kurs s referentima saniteta bataljona i četnim bolničarima i bolničarkama o pružanju prve pomoći, sterilizaciji zavoja, stavljanju šina i si. Pored vojno-političke obuke u četama i bataljonima počeo je da se organizira kulturno-prosvjetni rad i da se stvaraju kulturno-prosvjetni odbori, diletantske grupe i horovi. Uz sav taj rad jedinice su se u toku boravka u rejonu Sjeničaka stalno obezbjeđivale od neprijatelja (ustaša) u Kovačevcu, Lasinji i Skakavcu. Kao problem koji se pojavio odmah poslije formiranja bili su slaba odjeća i obuća kod jednog dijela boraca, naročito onih omladinaca sa sela koji su tada stupili u brigadu, tim više jer je već bilo zahladilo. Štab brigade se još 7. novembra dopisom obratio Okružnom odboru AFŽ-a za Kordun s molbom da organizuje sakupljanje dobrovoljnih priloga u odjevnim predmetima za brigadu.⁴³

Poslije podne 12. novembra, po naređenju štaba 2. operativne zone, brigada je izvela vježbu - ratnu igru, odnosno manevar kako se to onda zvalo. Jedan se bataljon »branio«, ostala dva su »napadala«. Jedinice su se iz marša razvile u borbeni poredak, nastupale i jurišale. Cilj je, prije svega, bio da se borci i starješine u novoformiranim jedinicama što prije upoznaju, a štabovi i komande uigraju koliko je to bilo moguće kroz jednu vježbu. Slijedećeg dana, štab brigade sa štabovima bataljona analizirao je vježbu i ocijenio je pozitivno.

S obzirom na svoju formaciju i organizacionu strukturu, streljačko naoružanje, visoku političku svijest, disciplinu i borbeni moral boraca i starješina, 13. narodnooslobodilačka udarna brigada Hrvatske »Josip Kraš« predstavljala je kvalitetno novu vojnu jedinicu u odnosu na one od kojih je formirana i koje su se do tada borile u Žumberku i Pokuplju. Bila je sposobna i spremna na veće, brže i smjelije manevre, kao i za jače udare po neprijatelju kombinujući parti-

40 Rade Bulat, navedeno djelo, str. 93.

41 Arhiv VII, k. 719, br. reg. 11/6: Socijalni i nacionalni sastav i politička pripadnost u 13. udarnoj brigadi 10. XII 1942. godine.

42 Arhiv VII, k. 102, br. reg. 26-1/2.

43 Arhiv VII, k. 720, br. reg. 3/1.

zansku taktiku sa taktikom regularnih vojnih jedinica, prilagođavajući je zahtjevima situacije. Zahvaljujući partijskim organizacijama u svojim jedinicama, politički visoko svjesnim starješinama i borcima ona je imala i sve uslove da efikasno politički djeluje među narodom na terenu radi vršenja revolucionarnih društvenih promjena, stvaranja i razvijanja bratstva i jedinstva i ostvarenja ostalih ciljeva rata i revolucije.

Odlazak na Žumberak i napad na Svetu Janu

Poslije povlačenja partizanskih snaga, početkom novembra 1942. iz Žumberka i Pokuplja u rejon Sjeničaka, neprijatelj je u ovim oblastima ispoljio veoma živu aktivnost. Ustaše, pristalice Hrvatske seljačke stranke (HSS-ovci) i popovi nastojali su terorom i propagandom, da su partizani zauvijek istjerani iz ovih oblasti, odvratiti narod od narodnooslobodilačke borbe. Takva situacije i potreba za daljim snažnijim razvojem NOB-e u krajevima oko Zagreba zahtijevali su da se novoformirana 13. brigada što prije uputi u Žumberak i otpočne s vojnim akcijama i političkim djelovanjem. Na tome je insistirao i štab 2. operativne zone Hrvatske. On je zbog neprijateljeve ofanzive u Pokuplju pomišljao da uputi brigadu u Žumberak obilaznim putem zapadno od Karlovca - preko Bosiljeva. A kad je doznao da se neprijatelj povukao iz Pokuplja, naredio joj je da preko Kupe, Donjeg Pokuplja i Draganičke šume krenu u Žumberak.

Nakon završenih priprema brigada je iz Gornjeg Sjeničaka, zajedno sa štabom 2. operativne zone Hrvatske, četom Slovenaca iz Krškog odreda i OK KPH za Pokuplje, uveče 13. novembra, krenula prema Žumberku. U toku noći se kod Lasinjskog Sjeničaka čamcima prevezla preko Kupe, a zatim nastavila pokret određenim pravcem. Uveče, 14. novembra prešla je cestu i željezničku prugu Zagreb - Karlovac kod Novaka i izbila u selo Miladini, oko 2 km južno od Svete Jane, gdje se zadržala na odmoru. Od dva žandarma (oružnika) zarobljena u selu štab brigade doznao je da se u Svetoj Jani nalazi posada od 30 žandarma. Iako nije znao situaciju u okolnim mjestima, kao ni u Žumberku, odlučio je u dogovoru sa štabom zone da ih napadne u toku noći između 15. i 16. novembra i savlada. Taj zadatak je povjerio 2. udarnom bataljonu.

U napad, koji je počeo u 3,30 sati poslije pola noći, štab 2. udarnog bataljona uputio je dvije čete. Kasarna u kojoj su se nalazili žandarmi bila je dobro utvrđena. Oko zgrade nalazila se žičana prepreka sa rovovima, dok su prozori bili zazidani sa ostavljenim puškarnicama. Neprijatelj je na vrijeme osjetio napadače, povukao se iz rovova u zgradu i nastavio da daje otpor. Sva nastojanja da se do dana savlada nijesu uspjela. Ujutro komandant brigade odlučio je da 2. udarni bataljon u toku dana s jednom četom blokira kasarnu, s jednom da pretrese selo a jednu da zadrži u rezervi i da se u toku dana pribavi potreban materijal za miniranje i paljenje zgrade kad padne noć. Za obezbjeđenje od neprijatelja u Jastrebarskom i Krašiću angažovan je 3. udarni bataljon i četa Krškog odreda, na taj način što je u rejon Dolanskog Jarka prema Krašiću upućena jedna četa a u rejon Malunje prema Jastrebarskom dvije čete i četa Krškog odreda. Štab brigade nalazio se u Bukovcu zajedno s 1. udarnim bataljonom kao brigadnom rezervom, dok je mitraljeska četa upućena u sleo Zaheri.

U toku dana pored manjeg prepucavanja, žandarmi su više puta pozivani da se predaju, ali su oni stalno odbijali da to urade vjerovatno očekujući pomoć. I stvarno poslije podne uslijedila je intervencija oko dvije čete ustaša i Talijana iz Jastrebarskog. Njih su kod Malunja sačekali dijelovi 3. udarnog bataljona i poslije kraćeg okršaja odbacili natrag. Napad na žandarme počeo je uveče angažovanjem i jedne čete iz 1. udarnog bataljona, pošto je 2. udarni bataljon jednu svoju četuput uputio prema Malunju kao pomoć 3. udarnom bataljonu. Prvi juriš žandarmi su odbili bombama. U drugom jurišu, uglavnom dobrovoljaca bombaša, uspjelo je komandiru voda Milanu Radoviću Čokari da se probije do vrata na zgradi i da ih rasječe sjekirom. U napravljenu rupu jedan borac iz minerskog

voda stavio je bombu koja je razbila vrata. Nakon toga žandarmi su se predali. U toku juriša herojski je poginuo Drago Delgalo, zamjenik političkog komesara čete. On je, iako ranjen i pozivan da se povuče radi previjanja rane, nastavio da bodri borce i juriša dok nije poginuo. Toga dana kod Molunja poginuo je i Ivan Šetka. Bile su to prve žrtve 13. brigade na njenom borbenom putu. Ona je u ovom napadu imala i 6 ranjenih boraca.

Gubici neprijatelja bili su: 2 poginula, 1 ranjen i 34 zarobljena. Zaplijenjeno je 36 pušaka, pištolj, 5.000 metaka, 30 bombi, 20 šinjela, 29 bluza, 31 pantalone, 30 cipela, 30 čebadi i izvjesna količina rublja i razne opreme. Gotovo svi zarobljeni žandarmi su pušteni pošto su im prethodno uzete cipele i uniforme kao ratni plijen, jer se u odjeći i obući oskudjevalo, a data su im civilna i stara vojnička odijela.⁴⁴

Napad 13. brigade na Svetu Janu je prva njena borbeno akcija. Iako su njene Starješine i većina boraca imali bogato ratno iskustvo bili su joj potrebni dan i noć da savlada 30 žandarma, koji su bili dobro utvrđeni u zidanoj zgradi. Odmah na početku borbenog puta osjetio se nedostatak težeg naoružanja u osvajanju dobro utvrđenih objekata. Pored toga napad je na brzinu pripremljen a izvođen je u nejasnoj situaciji. Uspjeh je imao ogroman značaj za brigadu jer joj je pojačao vjeru u sopstvenu snagu. Njena pojava u tom rejonu i zauzimanje Svete Jane snažno su odjeknuli u Zagrebu, Karlovcu i Žumberku i demantovali ustašku propagandu da su partizani zauvijek izbačeni iz Žumberka.

Napad na Novo Selo i Stojdragu

Svetu Janu po naređenju štaba 2. operativne zone, zajedno s njim i četom Slovenaca, 13. udarna brigada napustila je 17. novembra, pošto je prethodno zapalila žandarmerijsku kasarnu i općinu, i prebacila se u rejon Višoševiči - Grabar - Jelinići na području općine Kalje. Namjera štaba zone bila je da sa brigadom, ne gubeći inicijativu, razbije ustaške i žandarmerijske posade u Novom selu i Stojdragi na cesti Samobor - Kalje - Krašić, a zatim da se prebaci na teritoriju općina Sošice i Radatovići, odakle bi nastavio dalja dejstava i uspostavio vezu sa slovenačkim partizanskim jedinicama. U novom rejonu rasporeda štab brigade održao je sastanak sa štabovima bataljona analizirao napad na Svetu Janu, i preduzeo izviđanja prema pomenutoj cesti radi prikupljanja podataka o neprijatelju na njoj i o objektima napada.

Pošto je dobio podatke da se u Novom Selu nalazi oko 80 ustaša i žandarma (1. satnija - četa 13. ustaške bojne - bataljona), utvrđenih u školi i na okolnim visovima, a u Stojdragi oko 40 ustaša i žandarma utvrđenih u žandarmerijskoj kasarni i okolnim visovima, štab brigade 18. novembra izdao je Zapovijed br. 1 kojom je naredio 1. udarnom bataljonu da napadne i likvidira neprijatelja u Novom Selu i 3. udarnom bataljonu da s dvije čete zauzme Stojdragu a sa jednom da postavi zasjedu kod Grabovice radi obezbjeđenja od Samobora. Drugi udarni bataljon dobio je zadatak da sa jednom ojačanom četom postavi zasjedu na cesti Novo Selo - Budinjak kod Bratelji i da sa ostale dvije čete obrazuje brigadnu rezervu kod štaba brigade u Brateljima. Slovenačkoj četi naređeno je da pokida telefonske linije i prekopa cestu Kostanjevac - Krašić kod Čunkove Drage, a zatim da postavi zasjedu kod raskrsnice puteva Kostanjevac - Kalje i Kostanjevac - Sošice. Za brigadno previjalište određeno je selo Poklek a početak napada u 18 sati 19. novembra.⁴⁵

44 Trinaesta proleterska u NOB, Zbornik dokumenata, pripremio Odbor za proslavu 15 - godišnjice formiranja 13. brigade, izd. »27. srpanj«, Zagreb 1957, str. 32-35: Operativni izvještaj štaba 13. brigade od 18. XI 1942. štabu 2. operativne zone Hrvatske i Zbornik, tom V, knj. 10, str. 362-377: Izvještaj Vrhovnog oružničkog zapovjedništva od početka decembra 1942. Prema ovom izvještaju u Sv. Jani se nalazilo 29 žandarma. Od njih su 2 poginula, 1 ranjen i 27 zarobljeno, od kojih su 24 puštena, a 3 zadržana.

45 Arhiv VII, k. 719. br. reg. 19/1.

Prije podne 19. novembra, štab brigade održao je sastanak sa štabovima bataljona da bi ih što bolje pripremio za izvršenje zadataka, a zatim su jedinice krenule prema objektima napada i u određeno vrijeme prešle u napad. Prvi udarni bataljon uspio je da zbaci ustaše sa visova oko Novog Sela (k. 805 i trig. 865) i da ih sabije u školu, bunkere i rovove neposredno oko nje, ali svi pokušaji da u toku noći u potpunosti izvrši dobijeni zadatak ostali su bez uspjeha. 13. udarni bataljon uspio je da žandarme i ustaše iz uporišta oko Stojdrage sabije u žandarmerijsku kasarnu i jednu kuću pored nje, ali ne i da ih likvidira u tim dobro utvrđenim zgradama. Ujutro oba bataljona povukla su se na polazne položaje za napad držeći neprijatelja u blokadi. Istovremeno, uslijedila je intervencija dvije čete ustaša od Kalja i Gornje Vasi prema Novom Selu. Njima se na liniji Sveta Petka - Bratilji uspješno suprotstavio 2. udarni bataljon, ojačan jednom četom 3. udarnog bataljona koja mu je u međuvremenu upućena u pomoć. Borba je trajala skoro čitav dan i neprijatelj nije uspio da se probije u Novo Selo. U svim ovim borbama, naročito su se istakli: Simo Vučinić, zamjenik komandanta 1. bataljona, Marko Rendulić, Velimir Donković, Krsto Rupčić, Dragan Berger, Mira Zoričić, Đuro Brakus, Ivan Pavlović, Zuhdija Žalić i svojom požrtvovanošću bolničarka Slavka Hruškar.

Iako se pomišljalo da se napad ponovi u toku naredne noći od toga se odustalo, vjerovatno zbog velikih gubitaka i bojazni da će se povećati, pa se brigada pomjerila u Sloveniju u rejon Gradec, Brezje, Crneča Vas, 4-6 km jugoistočno od Kostanjevice. Za to vrijeme slovenačka četa porušila je dva mosta kod Kostanjevca, gdje nije bilo neprijatelja, a zatim se u toku dana, poslije sukoba s ustašama, koje su naišle od Kalja i Oštrca povukla u Pečno i kasnije se pridružila brigadi.

U toku ovih borbi, prema procjeni štaba brigade, ubijeno je i ranjeno oko 40 i zarobljene 3 ustaše. Zaplijenjeno je: puškomitraljez, 11 pušaka, 11.500 metaka, nešto odjeće i druge opreme. Brigada je imala velike gubitke: 13 poginulih i 32 ranjena borca i rukovodioca.⁴⁶ Poginuli su: iz 1. udarnog bataljona - Mato Mejašić, v. d. politički komesar bataljona, Stjepan Domjan, politički komesar 1. čete, Budislav Bodulj, Tomo Kolar, Božo Podboršek, Mile Gvojić i Franjo Horvat; iz 2. udarnog bataljona - Mladen Bubica, zamjenik političkog komesara bataljona i sekretar bataljonskog partijskog biroa, Pavao Kobac, Mijo Hunjadi i Antun Dolenc; iz 3. udarnog bataljona - Vojislav Maričić i Nikica Milković.⁴⁷

Napad na Novo Selo i Stojdragu očito je na brzinu pripremljen i izveden bez detaljnijih priprema i preciznijih podataka o neprijatelju. Pokazalo se da brigada kao cjelina, a ni bataljoni unutar nje nijesu još uigrani, da nemaju dovoljno iskustva a ni težeg naoružanja neophodnog za osvajanje utvrđenja. Štab brigade i štab zone svu krivicu za neuspjeh svalili su na štabove bataljona i komande četa, zbog navodne neodlučnosti i nemanja inicijative. Međutim, očigledno je da nije trebalo da štab zone angažuje tek formiranu brigadu za napad na utvrđena uporišta, već za akcije na komunikacijama, vršenje diverzija, postavljanje zasjeda, napade na neprijateljeve kolone u pokretu i slično kroz koje bi se jedinice i borci kalili i stjecali borbena iskustva, a političkim radom u narodu i pomenutim akcijama osvajali pozicije na terenu, vršili mobilizaciju novih boraca i stvarali jedinstvenu pozadinu čvrsto vezanu za brigadu. No, i pored neuspjeha napadi su pozitivno uticali na borbenu raspoloženje naroda i unosili strah i nemir u neprijateljeve posade na Žumberku i u okolini. Plašeći se napada ustaše su napustili Sošice i privremeno Stojdragu.

Iz rejona Crneče Vasi 13. udarna brigada, 22. novembra, prebacila se na jugozapad u rejon Sošica i razmjestila sa štabom brigade, vođom za vezu, mitraljeskom četom i jednom četom 2. udarnog bataljona u Sošice, 2. udarnim bataljonom (bez čete) u Sopote, 1. udarnim bataljonom u Kordiče i Visoče, 3. udarnim

46 Arhiv VII, k. 719, br. reg. 16/3: Operativni izvještaj štaba 13. brigade od 24. XI 1942. štabu 2. operativne zone Hrvatske.

47 Trinaesta proleterska u NOB, str. 60-61: Popis poginulih drugova u 13. proleterskoj brigadi od početka do 22. XII 1942. godine.

bataljonom u Malince i Badovince i brigadnom ambulantom u Jezernice. Sljedećeg dana štab brigade je sa komandantima i političkim komesarima bataljona i komandirima i političkim komesarom mitraljeske čete izvršio analizu napada na Novo Selo i Stojdragu radi otklanjanja uočenih slabosti, izvlačenja iskustava i popune komandnim kadrom upražnjenih mjesta.⁴⁸ Štab 2. operativne zone smjestio se u Četošić (Četišje).

U to vrijeme kao jedan od problema, koji se poslije prvih borbi i gubitaka postavio pred štab brigade bio je i popuna odnosno zamjena poginulih i ranjenih starješina novim rukovodiocima. Taj problem rješavao se uzdizanjem boraca iz vlastitih redova koji su se kroz borbe pokazali hrabri, odani, snalažljivi, umješni i odlučni. Potreba za kadrovima osjećala se čitavog rata, naročito za nižim starješinama koje su ginule u većem broju. Umješnost u komandovanju jedinicama i ratnu vještinu starješine u brigadi su sticale kroz borbu, u okršajima s neprijateljem, a ne u školama, jer ih nije bilo bar ne u tolikom broju da bi mogle zadovoljiti sve potrebe. Pošto je rukovodioce u štabovima bataljona postavljao štab 2. operativne zone, štab brigade mu je 22. novembra predložio da na upražnjena mjesta u 1. udarnom bataljonu imenuje Slavka Markona za političkog komesara bataljona, za njegovog zamjenika Josipa Čuljata i Radu Milanovića za operativnog oficira, dok je Vladimira Božca predložio za zamjenika političkog komesara 2. udarnog bataljona, čime se štab zone nešto kasnije uz izvjesne promjene složio. Sljedećeg dana štab brigade Naredbom br. 5 imenovao je Stanka Filipovića za političkog komesara 1. čete 1. udarnog bataljona, Dragu Knapića za političkog komesara 1. čete 2. udarnog bataljona i Josipa Vračara za komandira 3. čete 3. udarnog bataljona.⁴⁹ U ovom vremenu štab brigade i štabove bataljona postavljeni su informativni (obavještajni) oficiri koji su za štabove prikupljali podatke o neprijatelju.

Poslije napada na Novo Selo i Stojdragu u veoma oštroj formi se postavilo i pitanje zbrinjavanja većeg broja ranjenika. Po dolasku u rejon Sošice ranjenici su smješteni po seoskim kućama u selu Jezernice (oko 2 km jugozapadno od Sošica), radi njege i liječenja. Briga, borba, pa i žrtvovanje za ranjenike spadali su u najviša načela partizanske etike. Njih su se štab brigade i sve njegove jedinice dosljedno pridržavali do kraja rata. Da bi ta briga bila što bolja i neprekidna štab brigade je tih dana postavio političkog komesara i ekonoma bolnice kako su tada zvali brigadnu ambulantu.⁵⁰ Istovremeno je za liječenje ranjenika angažovana Cila Albahari, inače student medicine, dotadašnji referent saniteta brigade, a u mjesto nje za referenta saniteta postavljen je dr Lujo Taler. Inače problem nije bio samo u smještaju i obezbjeđenju već i nedostatku stručnog osoblja, lijekova i sanitetskog materijala. Do lijekova i sanitetskog materijala dolazilo se kao i do oružja i municije putem plijena od neprijatelja i putem pošiljki od pristalica i aktivista NOB iz gradova naročito Zagreba, a korišćena su i priručna sredstva naročito za zavoje.

Oslobođenje Suhora

Još prije dolaska u rejon Sošica štab 2. operativne zone i štab 13. udarne brigade preduzeli su korake da uspostave vezu sa slovenačkim partizanskim jedinicama - udarnom brigadom »Ivan Cankar« i Istočnodolenjskim partizanskim odredom u rejonu Gorjanaca. Istovremeno, inicijativa za uspostavljanje veze potekla je i od štaba udarne brigade »Ivan Cankar«⁵¹ kod koje su se zatekli Jaka

48 Arhiv VII, k. 719, br. reg. 16/11: Izvještaj štaba 13. udarne brigade od 22. XI 1942. štabu 2. operativne zone Hrvatske.

49 Arhiv VII, k. 719, br. reg. 17/11.

50 Arhiv VII, k. 720, br. reg. 4/4: Izvještaj štaba 13. udarne brigade od 23. XI 1942. štabu 2. operativne zone Hrvatske.

51 Štab 13. udarne brigade primio je dopis od štaba brigade »Ivan Cankar« na koji mu je odgovoreno 21. XI 1942. da brigada sutra kreće za Sošice i da se nada da će »doći do zajedničkih akcija u kojima bi učestvovala naša i vaša brigada« (arhiv VII, k. 719, br. reg. 54/3).

Avšič i Jože Brilej, zamjenici komandanta i političkog komesara Glavnog štaba Slovenije. Neposredna veza uspostavljena je 24. novembra, kada je u štabu 2. operativne zone održan sastanak na kom je dogovoreno da se zajednički napadnu Suhor, Orehovica i željeznička pruga Metlika - Novo Mesto. Radi efikasnijeg rukovođenja akcijama obrazovan je zajednički Operativni štab slovenskih i hrvatskih udarnih brigada i odreda u koji su ušli Većeslav Holjevac, kao komandant, Jože Brilej, politički komesar, Jaka Avšič, zamjenik komandanta, Marko Belinić, zamjenik političkog komesara i Vojislav Ivetić, operativni oficir.

Odmah poslije sastanka Operativni štab izdao je zapovijest (bez datuma) kojom je naredio: 13. udarnoj brigadi da obezbeđujući se od neprijatelja u Metlici i Radatovićima, s jednim bataljonom, ojačanim jednom četom, napadne i zauzme Suhor, i da s dvije čete obrazuje rezervu Operativnog štaba; brigadi »Ivan Cankar« da obezbijedi napad od neprijatelja u Novom Mestu i Semiču i Istočnodolenjskom partizanskom odredu da s jednom četom demonstrira napad na neprijatelja u Metlici a jednim bataljonom da obrazuje rezervu Operativnog štaba. Za komandno mjesto štaba 13. udarne brigade određena je Bušinja Vas, udarne brigade »Ivan Cankar« Jugorje i Operativnog štaba Popovići. Početak napada planiran je za 18 sati 26. novembra.⁵²

To je bilo vrijeme neposredno poslije četvoromjesečne talijanske ofanzive u Sloveniji, koja po priznanju Talijana ni izdaleka nije postigla svoj cilj, ali je doprinijela porastu izdajničke i kontrarevolucionarne Bele garde,⁵³ koja je u političkom pogledu bila opasna po jedinstvo slovenačkog naroda u NOB zbog čega je u to vrijeme Glavni štab Slovenije sve svoje snage usmjerio na njeno uništenje. Jedno od najjačih njenih uporišta bio je Suhor, koji je ujedno služio kao spoljnje obezbjeđenje talijanske posade u Metlici, željezničke pruge Karlovac - Črnomelj i ceste Metlika - Novo Mesto. Zbog svega toga i vojni i politički razlozi zahtijevali su da se njegova posada likvidira.

Kao posada u Suhoru nalazio se štab 3. belogardejskog bataljona sa 3. četom (bataljon je pripadao belogardejskoj, tzv. Legiji smrti) i vod iz 23. puka talijanske divizije »Izono« - ukupne jačine 139 belogardejaca i 35 Talijana, koji su bili utvrđeni u školi i popovom domu.⁵⁴ Jače posade neprijatelja - Talijana i Bele garde nalazile su se u Metlici sa isturenim dijelovima u Radovićima i Radatovićima prema granici NDH, zatim u Črnomelju, Semiču i Novom Mestu.

Štab 13. udarne brigade imao je gotovo tačne podatke o neprijatelju (130 belogardejaca i 30-40 Talijana). Na osnovu toga i dobijenog zadatka on je 25. novembra izdao Zapovijest br. 2 za napad na Suhor. Zadatak da napadne i razbije neprijatelja dobio je 3. udarni bataljon ojačan 2. četom 2. udarnog bataljona i minerskim vodom i podržan sa dva minobacača mitraljeske čete. Prvi udarni bataljon dobio je zadatak da postavljanjem zasjede u rejonu šumice Bočka spriječi intervenciju neprijatelja iz Metlike, a jedan vod 3. čete 2. udarnog bataljona, kao i dio mitraljeske čete, trebalo je da obrazuju brigadnu rezervu kod štaba brigade u Bušinjnoj Vasi, dok je 1. četa 2. udarnog bataljona upućena u rezervu Operativnog štaba u Popoviće. Za brigadno previjalište određeno je selo Brezovica. Po izvršenom zadatku trebalo je da se brigada prikupi u Velikom Lešču što znači da se nije predviđalo duže držanje Suhora.⁵⁵ Toga dana brigada je brojala 622 borca.⁵⁶

⁵² Arhiv VII, k. 102, br. reg. 26-3.

⁵³ Bela garda je kvislinška i kontrarevolucionarna vojno-politička organizacija jednog dijela slovenačke buržoazije u vrijeme NOR-a. Njeno vojno-političko opredjeljenje bilo je identično sa stavovima Draže Mihailovića u drugim krajevima Jugoslavije. Sve jedinice Bele garde bile su potčinjene Mihailovićevoj Komandi Slovenije. Terorisale su slovenački narod i aktivno učestvovala u borbi protiv slovenačkih partizana u saradnji s talijanskim okupatorima koji su im dali zvanični naziv Dobrovoljačka antikomunistička milicija (Milizia volontaria antikomunista - MVAC). Do kapitulacije Italije Bela garda narasla je na oko 6.000 ljudi i držala je 104 uporišta, ali je tada razbijena: oko 500 njenih pripadnika je ubijeno, oko 2.000 zarobljeno, oko 1.000 je stupilo u NOV, a oko 2.000 je prebjeglo Nijemcima koji su kasnije od njih formirali Slovensko domobranstvo (Vojna enciklopedija, 1, drugo izd. str. 540).

⁵⁴ Vojna enciklopedija, 9, drugo izd. Suhor, str. 238.

⁵⁵ Zbornik, tom V. knj. 9, str. 333 - 334.

⁵⁶ Arhiv VII, k. 719, br. reg. 6/6: Pregled brojnog stanja i naoružanja u 13. udarnoj brigadi 25. XI 1942. godine.

Zbog zakašnjenja jedinica, napad je počeo oko dva sata kasnije od određenog vremena. Treći udarni bataljon, ojačan četom 2. udarnog bataljona, brzo je očistio Gornji Suhor od neprijatelja, a u Donjem Suhoru ga iz rovova sabio u dvije utvrđene jednospratne zgrade - školu i popov dvor. Nakon nekoliko neuspjela juriša grupe bombaša, naoružane bombama i flašama sa benzinom za paljenje, prodrle su u školu i zapalile je. Među zarobljenima bili su komandant Bele garde za Belu krajinu kapetan Vasiljević koga je Draža Mihailović uputio u Sloveniju sa zadatkom da organizira Belu gardu. Zarobljen je i njegov zamjenik. Ujutro, bombaši su prodrli i u popov dvor i zapalili ga nakon čega je prestao otpor neprijatelja, a Suhor zauzet. Hrabrošću, samoprijegorem i upornošću u borbi su se istakli: komandiri četa Božo Mamula i Josip Vračar, zamjenik komandira čete Jovo Pupavac, vodnik Marko Jukić, vodni delegat Mile Radovanović, Ivan Maričić, Vladimir Valjan, Mica Milović, Zdravko Pađan, Dragutin Bergan, Dušan Tatalović, Josip Čuljat, Adam Vorkapić, Pavle Kordić, Mile Gostović, Stipe Butorac, Nikola Frković, Milan Mikulić, Gajo Bućan i Spasoje Puhalo.⁵⁷

U borbi je ubijeno ili izgorjelo 38 i zarobljeno 99 belogardejaca i Talijana, dok su ostali uspjeli da pobjegnu u Metliku. Zaplijenjeno je 5 puškomitraljeza, mitraljez, 104 puške i razni drugi materijal. Plijen je podijeljen po pola a puške su sve date udarnoj brigadi »Ivan Cankar«. Brigada je imala gubitaka od 8 ranjenih i dva poginula: Milkan Rončević i Stojan Ivošević, nišandžija na minobacaču. Kad mu je nestalo mina za minobacač goloruk je jurišao na neprijatelja i poginuo od noža u borbi prsa u prsa.

Udarna brigada »Ivan Cankar« uspješno je odbila sve napade i spriječila intervenciju Bele garde u toku noći iz Dolža i Semiča, što je omogućilo uspjeh 13. udarnoj brigadi. Tako je uspješno ostvareno sadejstvo ove dvije brigade. Talijani ni iz jednog garnizona nijesu pokušavali da intervišu. Tukli su jedino artiljeriju iz Metlike po Bušinj u Vasi i oko Suhora, ali bez ikakvih rezultata.

Ujutro 27. novembra, štab 13. udarne brigade povukao je 1. udarni bataljon od Metlike bliže Suhoru u rejon Lokvica - Bereča Vas, 2. udarni bataljon u Gornji Suhor gdje se smjestio i štab brigade, dok je 3. udarni bataljon rasporedio u Ravnice. Jedinice su se obezbjeđivale patrolama a veća pažnja je poklonjena talijanskoj posadi u Radatovićima. Izvršena je evakuacija plijena iz Suhora i ranjenika u bolnicu bez ikakvih smetnji pošto toga dana nije bilo borbi.

Slijedećeg dana prije podne uslijedila je intervencija Talijana iz Metlike. Dva ojačana bataljona, jedan iz 24. puka divizije »Izonco« i jedan iz 2. puka divizije »Grenatijeri di Sardenja«, krenuli su preko Svetog Urbana i Grabrovca prema Radatovićima i Suhoru. Istovremeno je i talijanska posada iz Radatovića krenula prema Suhoru ali su je odbacili natrag dijelovi 3. udarnog bataljona. Kolone koje su nastupale od Metlike zaustavili su kod Bušnje Vasi dijelovi 1. i 2. udarnog bataljona, a zatim prešli najuriš, razbili ih i odbacili u Metliku, dijelom preko Bušnje Vasi a dijelom preko Lešča, nanijevši im gubitke od 14 poginulih, 8 ranjenih i 10 zarobljenih. Zaplijenjena su 3 mitraljeza sa 1400 metaka, 2 puškomitraljeza sa 2.000 metaka, 4 pištolja i ranac sa sanitetskim materijalom. Smjelim i odlučnim jurišem istakla se 2. četa 2. udarnog bataljona na čelu s komandirima i političkim komesarom Ljubom Vrgom i Draganom Vujićem Spahom, kao i komandirima vodova Milanom Radovićem Čokarom i Jovicom Mraovićem.⁵⁸ U borbi se istakao i Stevan Hinić, operativni oficir 2. udarnog bataljona koji je pomenutu čet u poveo najuriš. Brigada je imala samo tri ranjena borca.

U oslobođenom Suhoru poslije podne, 29. novembra, održan je narodni zbor (miting) na kom su učestvovali i stanovnici okolnih sela i izvjestan broj boraca iz jedinica koji su pjevali partizanske pjesme. Na zboru je snažno manifestovano jedinstvo između fronta i pozadine, naroda i vojske, zatim borbeno brat-

57 Arhiv VII, k. 720, br. reg. 9/11: Operativni izvještaj štaba 3. udarnog bataljona od 29. XI 1942. štabu 13. udarne brigade.

58 Arhiv VII, k. 720, br. reg. 5-1/9: Izvještaj štaba 2. udarnog bataljona od 28. XI 1942. štabu 13. udarne brigade.

stvo i jedinstvo slovenačkih i hrvatskih partizanskih jedinica, kao i slovenačkog, hrvatskog i srpskog naroda.

Prema zadatku dobijenom od Operativnog štaba hrvatskih i slovenačkih udarnih brigada 13. udarna brigada, u noći između 29. i 30. novembra na pruži Metlika - Črnomelj između Dubrave i Gradeca, trebalo je da napadne teretni voz koji je po redu vožnje polazio iz Metlike u 23.30 sati i da poruši prugu, s tim da se po izvršenom zadatku vrati u rejon Sošica radi odmora i priprema za dalje akcije. Istom zapovješću udarnoj brigadi »Ivan Cankar« naređeno je da napadne teretni voz i poruši prugu između Rožnog Dola i Uršnih Sela, a zatim da se razmjesti oko Jugorja.⁵⁹ Ovim je prestao da postoji Operativni štab hrvatskih i slovenačkih udarnih brigada.

Za rušenje pruge i napad na voz, štab brigade je angažovao 1. i 2. udarni bataljon. Međutim, u toku rušenja jedinice su bile otkrivene od strane talijanskog obezbeđenja pruge koje se nalazilo u jednoj utvrđenoj baraci. Došlo je do borbe. Dijelovi 1. udarnog bataljona napali su Talijane u baraci ali su ovi uspjeli pobjeći u Metliku. Ovim je otkriveno prisustvo partizana na pruži zbog čega je na njoj obustavljen saobraćaj, što je uslovalo i nepotpuno izvršenje zadatka. Nakon toga 30. novembra brigada se, vratila u rejon Sošica i zauzela raspored kakav je imala prije odlaska ka Suhoru.⁶⁰

Štab 2. operativne zone Hrvatske 2. decembra 1942. izdao je Saopćenje o borbama u Suhoru u kom je istakao značaj zauzimanja Suhora; tom prilikom je »došlo do izražaja jedinstvo i bratstvo hrvatskih i slovenačkih partizana... Narodni oslobodioci - partizanski borci«, pisalo je pored ostalog u Saopćenju, »pokazali su visoku svijest, junaštvo i heroizam u borbi za oslobođenje svojih naroda od tuđinskih osvajača i njihovih domaćih plaćenika.« Pored masovnog junaštva štab zone je iznio da su se naročito istakli Dušan Jezdić i Josip Čuljat, zatim Milan Mraović Simić, komandant 2. bataljona i Milan Žeželj zamjenik komandanta brigade. Pored Saopćenja štab zone, Naredbom br. 8 od 2. decembra 1942, pohvalio je partizane i komandni kadar 13. udarne brigade Hrvatske za pokazanu hrabrost i požrtvovanje u petnaestodnevnoj ofanzivi, a posebno za hrabro i primjerno držanje u borbama za Suhor, Milana Mraovića Simića, Stevana Hinića, Josipa Vračara, Dušana Jezdića, Zdravka Bergana, Josipa Čuljata i Božu Mamulu.⁶²

Štab brigade »radi primjernosti u borbi, požrtvovnosti u izvršavanju naređenja« u borbama za Svetu Janu, Novo Selo, Stojdragu i Suhor Naredbom br. 7 od 29. novembra 1942. pohvalio je: Vasu Todorića, Zvonka Miklića, Milutina Dejanovića, Josipa Šavora, Tošu Mraovića, Dušana Maljkovića, Petra Karasa, Stanka Filipovića, Marka Rendulića, Rudolfa Kombola, Jakova Stipaničeva, Selana Domineka, Ivu Špiranca, Rudolfa Pilaša, Uroša Bakića, Dragu Delgala, Milana Radovića Čokaru, Isu Tomaša, Stevana Hinića, Ljubana Vrgu, Dragana Vujića Spahu, Matu Mejašića, Velibora Donkovića, Krstu Rupčića, Miru Zoričić, Duru Brakusa, Ivana Pavlovića, Božu Mamulu, Dragu Belgana, Josipa Čuljata, Josipa Vračara i Dušana Jezdića.⁶³

Oslobođenje Suhora imalo je veliki vojno-politički značaj za dalji razvoj narodnooslobodilačke borbe u tim krajevima. Zadat je snažan udarac Beloj gardi u Beloj krajini, pri čemu je 13. udarna brigada odigrala odlučujuću ulogu. U odnosu na prethodne borbe ona je u ovoj ispoljila viđan napredak kako u pogledu vođenja jedinica, tako i u pogledu odlučnosti, vještine i upornosti u izvršavanju zadataka. Podjednako se uspješno borila protiv Bele garde i talijanskih okupatorskih jedinica što je doprinijelo daljem podizanju borbenog morala i učvršće-

59 Arhiv VII, k. 719, br. reg. 46/1: Zapovijest Operativnog štaba hrvatskih i slovenačkih udarnih brigada od 29. XI 1942. godine.

60 Zbornik, tom V, knj. 10, str. 26-33: Izvještaj štaba 2. operativne zone od 3. XII 1942. Glavnom štabu Hrvatske.

61 Arhiv VII, k. 102B, br. reg. 26-4.

62 Arhiv VII, k. 719, br. reg. 2/11.

63 Arhiv VII, k. 719, br. reg. 1/11.

nja samopouzdanja. Oslobođanjem Suhora povezana je slobodna teritorija Žumberka i dijela Slovenije, čime je stvorena ekonomska i politička baza za stvaranje i rad novih organa revolucionarne vlasti - narodnooslobodilačkih odbora (NOO), partijskih i antifašističkih organizacija, kao i za mobilizaciju novih boraca u partizanske jedinice koje su u toj bazi imale čvrst oslonac sa koje će kretati u nove i sve veće akcije. Poseban značaj ova zajednička dejstva hrvatskih i slovenačkih partizanskih jedinica imala su u tome što su doprinijela daljem jačanju i učvršćenju bratstva i jedinstva ne samo partizanskih jedinica već i hrvatskog i slovenačkog naroda u borbi protiv okupatora i kvislinga.

Kratak predah poslije protjerivanja ustaša iz Kordića, Plavaca i Visoča

Dok je 13. udarna brigada vodila borbe u rejonu Suhora, 33. ustaška bojna iz Oštrca i Kostanjevca 29. novembra upala je u sela Kordići, Plavci i Visoče i u njima se zadržala. Štab brigade, čim se vratio u rejon Sošica, obavještenje o tome dopisom od štaba zone koji je smatrao da je namjera neprijatelja da pronade bolnicu, smještenu u povećoj baraci u šumi između Četošića i Sošica, i pobije ranjenike s osobljem. U vezi s tim, brigadi je naređeno da 1. decembra postavi dio snaga u rejon crkava Sv. Ilija i Sv. Nikola i spriječi eventualni pokušaj ustaša da od Kordića prodru prema Jezernici. »Budite načisto s tim«, pisalo je u dopisu, »da se od crkve Sv. Ilija natrag ne smije odstupiti.« Istovremeno je ukazano i na potrebu izviđanja i obezbeđenja od neprijatelja u rejonu Kalja. Štabu brigade je ostavljeno da sam odluči kako će dalje postupiti.⁶⁴

Iako nije raspolagao s tačnim podacima o jačini i namjerama dijelova 33. ustaške bojne, štab 13. udarne brigade odlučio je da ih napadne i protjera iz Kordića i Plavaca. Prvog decembra on je naredio 1. udarnom bataljonu da napadne ustaše u Kordićima i okolnim visovima (k. 692), 2. udarnom bataljonu da s jednom četom likvidira neprijatelja u rovu na koti 692 sjeveroistočno od Kordića. Početak napada određen je za 18 sati 1. decembra.⁶⁵ Zbog zakašnjenja jedinica napad je počeo dva sata kasnije i borba je trajala gotovo čitavu noć. Ustaše su zbačene sa svih visova u Kordiće izuzev s kote 692 sjeveroistočno od sela. Potpun uspjeh je izostao zbog slabe organizacije napada i slabog sadejstva među jedinicama zbog čega je došlo i do sukoba između dijelova 1. i 3. udarnog bataljona, ali srećom bez gubitaka. Plašeći se novog napada ustaše su se u toku dana povukle s pomenute kote i iz Kordića, Plavaca i Visoča prema Oštrcu i Kostanjevcu. Prema vlastitom priznanju ustaše su pretrpjele gubitke od 2 poginula, 10 ranjenih i 9 kontuzovanih.⁶⁶ Brigada je imala 10 ranjenih i 2 poginula - Đuro Arbutina i Tošo Grubišić.⁶⁷ Trećeg decembra brigada je brojala 566 boraca.

U međuvremenu zbog pokreta i aktivnosti talijanske posade u Radatovićima, štab brigade je pretpostavljajući da bi mogla biti ugrožena bolnica angažovao 1. udarni bataljon za njeno obezbeđenje, koji je 2. decembra prebacio ranjenike preko Svete Gere u rejon Svetog Miklavža, odakle ih je već sutradan, pošto se situacija raščistila, vratio natrag u baraku kod Četošića.⁶⁸

Pošto je jedan vod iz 3. udarnog bataljona u noći između 3. i 4. decembra spalio općinsku arhivu u Vivodini i zaplijenio manju količinu kancelarijskog materijala, brigada je dobila zadatak da noću između 7. i 8. decembra dijelom snagama pređe Kupu kod Zaluke i u tom rejonu poruši željezničku prugu Ozalj - Metlika,

64 Arhiv VII, k. 729, br. reg. 4-1: Dopis štaba 2. operativne zone Hrvatske od 30. XI 1942. štabu 13. udarne brigade.

65 Arhiv VII, k. 719, br. reg. 49/1: Zapovijest štaba 13. udarne brigade od 1. XII 1942.

66 Arhiv VII, k. 719, br. reg. 2/1-28: Depeša Ustaške nadzorne službe od 2. XII 1942. Zapovjedništvu ustaške vojnice.

67 Zbornik, tom V, knj. 10. str. 189-193. Operativni izvještaj štaba 13. udarne brigade od 17. XII 1942. štabu 2. operativne zone.

68 Arhiv VII, k. 719, br. reg. 39/3: Izvještaj štaba 13. udarne brigade od 3. XII 1942. štabu 2. operativne zone Hrvatske.

razoruža posadu na željezničkoj stanici Kamanje i sačeka vojni vlak i uništi ga. Za rušenje pruge, štab brigade je odredio 2. udarni bataljon, ojačan minerskim vodom, dok mu je prelazak preko Kupe u jednom i drugom pravcu trebalo da obezbijedi 3. udarni bataljon.⁶⁹ Oba bataljona su se poslije podne 7. decembra prikupila u Donjim Badovincima i krenula na izvršenje zadatka. Drugi udarni bataljon je bez smetnji prešao Kupu i od tamošnjih stanovnika doznao da noću nema saobraćaja na pruzi. Pošto nije imao dovoljno alata za rušenje pruge korištene su artiljerijske granate kao mine. Ipak porušeno je oko 100 metara pruge i pokidane telegrafsko-telefonske linije pored nje. Domobranska posada sa željezničke stanice Kamanje čim je primjetila partizane pobjegla je nakon čega je stanica zapaljena.⁷⁰ Po povratku iz akcije 2. udarni bataljon se razmjestio u Malincima, a 3. udarni bataljon u Sošicama i Sopotama.

Nakon protjerivanja ustaša iz Kordića, Visoča i Plavaca, došlo je do zatišja u rejonu rasporeda brigade i do predaha u borbama što je iskorišteno za odmor, vojno-političku obuku, partijski i kulturno-prosvjetni rad, dalje učvršćenje jedinica i pripreme za naredne borbe. U tom vremenu održano je više sastanaka štaba brigade sa štabovima bataljona i štabova bataljona s komandama četa. Na njima su analizirane prethodne borbe radi izvlačenja iskustava i otklanjanja uočenih slabosti, kao i rješavanja svih pitanja iz života i rada jedinica. Težište u radu usmjereno je na vojničku obuku boraca i komandnog kadra, radi njihovog stručnog usavršavanja. Tome radu prišlo se planski i organizovano. Štab brigade 5. decembra izdao je Naredbu br. 9 za izvođenje vojne obuke. Na prvo mjesto stavljeno je da se svi borci upoznaju i obuču u rukovanju i korišćenju svih vrsta naoružanja s kojim je brigada raspolagala (puške, puškomitraljezi, mitraljezi, pištolji, bombe i minobacači). Parola je bila: »Postanimo majstori svog oružja!«. Dalje je trebalo ukratko preći jedinačnu, desetičnu, vodnu i četnu borbenu obuku, koristeći iskustva iz proteklih borbi. Naročitu pažnju trebalo je pokloniti obuci boraca za borbu s tenkovima i za održavanje veze, zatim u vršenju stražarske službe i patroliranju. Po završenoj obuci štabovi bataljona bili su dužni da organizuju i izvedu bataljonske vježbe, obraćajući posebnu pažnju izdavanju i izvršavanju zapovijesti od komandanta bataljona do desetara.⁷¹

Na osnovu naredbe štaba brigade štabovi bataljona su napravili planove rada za 20 dana po kojima je nastava izvođena svakog dana prije podne. Pored toga jedinice su razvile intenzivnu izviđačku i obavještajnu aktivnost radi prikupljanja podataka o neprijatelju u okolnim garnizonima.

Poslije podne svakog dana korišćeno je za političku nastavu i kulturno-prosvjetni rad. I ovaj rad odvijao se po planu. Kakav je bio sadržaj političkog rada u jedinicama vidi se iz izvještaja štaba 2. udarnog bataljona od 7. decembra 1942, političkom komesaru 13. udarne brigade gdje je, pored ostalog, pisalo: »Na političkim sastancima koji se održavaju svakog dana borce upoznavamo sa situacijom u svijetu, našoj zemlji i najbližoj okolini, kao i sa uspjesima Crvene armije na istočnom frontu, Saveznika u Africi i naših brigada u našoj zemlji. Isto tako objašnjavala se potreba vojničke obuke i pravilo raspoloženje za istu.«⁷² Na časovima političke nastave otklanjane su razne negativnosti, kao što su: nedisciplina, nedrugarstvo, samovoljno udaljavanje i napuštanje jedinice (dezertarstvo), prisvajanje tuđe imovine i slično.

Kratko zatišje omogućilo je i oživljavanje kulturno-prosvjetnog rada u brigadi. Aktivirali su se kulturno-prosvjetni odbori bataljona i četa rukovođeni od strane političkih komesara. U četama i bataljonim osnovani su pjevački horovi. Oni su njegovali revolucionarne i borbene pjesme i učili sve borce da ih pjevaju. Osnovane su i diletantske grupe koje su otpočele da uvježbavaju uglavnom skečeve za izvođenje na priredbama za borce i narod. Sve čete uredile su i izdale

69 Arhiv VII, k. 719, br. reg. 1/1-2: Zapovijest štaba 13. udarne brigade od 7. XII 1942. godine.

70 Arhiv VII, k. 720, br. reg. 11/9: Operativni izvještaj štaba 2. udarnog bataljona od 9. XII 1942. štabu 13. udarne brigade.

71 Arhiv VII, k. 719, br. reg. 1/7.

72 Arhiv VII, k. 720, br. reg. 45/9.

četne zidne novine u kojima su sarađivali borci, pišući o događajima iz života i borbi. Po jedinicama evidentirani su svi nepismeni nakon čega je počeo i rad na njihovom opismenjavanju. Tako je brigada od samog početka postala svojevrsna škola za vojno-političko i kulturno-prosvjetno uzdizanje boraca i starješina.

Jedinice su politički djelovale i među stanovnicima sela u kojima su se državale i koja su ih hranila. Borci i starješine bili su agitatori i propagandisti narodnooslobodilačke borbe, kao i popularizatori politike KPJ u narodnooslobodilačkom ratu. Objašnjavana je vojno-politička situacija, čitane radio-vijesti i članci iz partijske i partizanske štampe, zatim su održavani zborovi i priredbe po selima i slično. Cilj je bio ne samo aktivirati narod u NOB, već i na dobrovoljnoj osnovi mobilisati nove borce i popuniti brigadu. Iz izvještaja štaba 1. udarnog bataljona od 14. decembra 1942. upućenog štabu 13. udarne brigade doznajemo slijedeće: »U selu Visočju održan je jedan sastanak, može se reći da je uspio. Prisutno je bilo 27 duša (15 ljudi i 12 žena). Na sastanku su uz objašnjavanje čitane radio-vijesti i pojedini članci iz Borbe (Zagreb protiv Pavelića, Napad na Bihać). Govorilo se i o vojno-političkoj situaciji u svijetu i zemlji. Nabaceno je pitanje pristupanja u partizanske redove, ali se za sada tu ne može uspjeti. Politička se situacije vidno popravila i u selu Kordićima. Tu je formiran AFZ. Odbornice AFŽ-a s ponosom na sijelu govore da su odbornice.«⁷³

Partijske i skojevske organizacije, mlade kao i sama brigada, postepeno su nalazile svoje mjesto i ulogu u jedinicama. Odmor je iskorišten i za održavanje sastanaka četnih ćelija KPJ i aktiva SKOJ-a, kao i sastanaka bataljonskih partijskih biroa i bataljonskih komiteta SKOJ-a, na kojima su pretresana sva pitanja koja su nametali ratni uslovi. Međutim, tim radom nije bio zadovoljan Marko Belinić, politički komesar 2. operativne zone i član CK KPH, pa je u tom smislu uputio i dopis CK KPH (autor nije imao taj dopis). Na osnovu toga dopisa CK KPH je ošto kritikovao zamjenika političkog komesara brigade, kao odgovornog čovjeka za rad partijskih organizacija u brigadi. »Iz dopisa druga Marka vidimo«, pisao je 8. decembra 1942. CK KPH partijskom sekretaru 13. udarne proleterske brigade,⁷⁴ »da je partijski rad u tvojoj Brigadi pogrešno postavljen i očajno slab... Bataljonski biro i, kao i jedinice po četama, rade vrlo slab«, zatim da nije »proučio direktive CK o radu partijskih organizacija u vojsci« i da nije »poduzeo sve mjere da se ostvari rukovodeća uloga partijske organizacije.«⁷⁵ Očita je intencija i namjera CK KPH da partijska organizacija što prije ostvari rukovodeću ulogu u brigadi, međutim, ocjena na osnovu jednog izvještaja da je partijski rad »očajno slab« je preoštra i nije odgovarala stvarnosti.

U pogledu rukovodeće uloge partijske organizacije u brigadi CK KPH u pomenutom pismu sekretaru partijske organizacije, pored ostalog, ukazao je: »Osim političkog rada, partijska odganizacija mora posvetiti veliku pažnju i stručnim vojnim pitanjima. Mi smo prešli na viši oblik organizovanja narodnooslobodilačke vojske, koja neće moći izvršavati one krupne i složene zadatke, koji se pred nju postavljaju, ako ne savlada vojnu vještinu, i u stručnom vojnom pogledu. Zato su naši komiteti i partijske organizacije u vojsci dužni, ne samo da teoretski proučavaju vojna pitanja, nego i da praktična iskustva (pozitivna i negativna) iskoriste za vojničko obrazovanje i da to znanje i ta iskustva učine svojinom svih partizana.« Sekretaru brigadne partijske organizacije još je ukazano da on treba da bude i sekretar partijske ćelije u štabu brigade, a ne politički komesar kako je to bilo do tada.

Na zahtjev Marko Belinića 10. decembra 1942. održano je brigadno partijsko savjetovanje kome je prisustvovalo 85 članova KPJ. Na njemu su komunisti upoznati s vojno-političkom situacijom u svijetu i u zemlji, a zatim je kroz dis-

73 Arhiv VII, k. 720, br. reg. 48/7.

74 Pismo je naslovljeno »Partijskom sekretaru XIII udarne proleterske brigade »Rade Končar«, što je prvi pomen daje brigada postala proleterska. Očito daje CK KPH nekoliko dana ranije donio odluku o tome nego stoje Glavni štab Hrvatske izdao naredbu kojom se brigada proglašava proleterskom i da se umjesto »Josip Kraš« zove brigada »Rade Končar«.

75 Arhiv IHRPH, KP 16/539.

kusiju analiziran jednomjesečni rad partijskih organizacija i komunista. U prvi plan su isticane greške i slabosti radi njihovog otklanjanja. U slabosti ubrojeno je neplaćanje partijske članarine, zatim nedovoljna teoretska izgradnja i izdignutost članova partije, nedovoljna partijska i vojna disciplina, sektašenja u odnosu na prijem novih članova u KPJ, nebudnost, pojave dezerterstva (8 slučajeva), samovoljno prisvajanje tuđe imovine i plijena u borbama, pojave nedrugarstva i dr. Da bi se otklonile te i druge slabosti, zaključeno je da se pojača i poboljša politički i kulturno-prosvjetni rad, kao i vojna naobrazba u jedinicama, više pažnje pokloni teoretskom uzdizanju članova Partije, otkloni sektaštvo pri prijemu novih članova, raskrinkavaju dezerteri kao kukavice i neprijatelji NOB, učvrsti svjesna disciplina, unaprijedi kritika i samokritika i sistematski razvija ofanzivni duh boraca. Uz sve to trebalo je pojačati i politički rad u narodu na terenu u prvom redu radi mobilizacije novih boraca i popune brigade.⁷⁶

U ovom vremenu izvršene su i izvjesne kadrovske promjene, naročito u nižim jedinicama, zbog potrebe da se popune upražnjena mjesta. Naredbom br. 9 štaba 2. operativne zone Hrvatske od 8. decembra 1942, komandant 1. udarnog bataljona Milan Žeželj razriješen je te dužnosti ali je ostao zamjenik komandanta brigade. Namjesto njega za komandanta 1. udarnog bataljona postavljen je Simo Vučinić, za političkog komesara Slavko Markon, a za njegovog zamjenika Luka Knezović i za operativnog oficira, takođe 1. udarnog bataljona, Rade Milanović. Tom naredbom je za operativnog oficira 3. udarnog bataljona imenovan Stevan Hinić,⁷⁷ ali je poslije intervencije štaba brigade on postavljen za zamjenika komandanta toga bataljona, a na dužnosti operativnog oficira bataljona ostao je Rade Aralica. Naredbama br. 10 i 11. od 9. decembra 1942. postavljeni su: Vladimir Božac za zamjenika političkog komesara a Šime Medić za operativnog oficira 2. udarnog bataljona, Tešo Bulat za zamjenika komandanta 1. udarnog bataljona, Rade Bajić za komandira 1. čete 1. udarnog bataljona, Stevo Klarić za političkog komesara 2. čete 1. udarnog bataljona, Pajo Janjić za komandira a Rudolf Ivanetić za političkog komesara 1. čete 3. udarnog bataljona, Ljuban Hajdinović za komandira a Velimir Donković za političkog komesara 2. čete 3. udarnog bataljona, dok je Mihajlo Hladi Miha stavljen na raspolaganje štabu brigade.⁷⁸ Naredbom štaba 1. udarnog bataljona za vršioca dužnosti zamjenika političkog komesara 3. čete u tom bataljonu postavljen je Tomo Dijanović,⁷⁹ a za zamjenika komandira 1. čete Jure Šavor.⁸⁰ Vodnike i političke delegate vodova na upražnjena mjesta u četama postavili su štabovi bataljona svojim naredbama.

Zahvaljujući političkom djelovanju organizacija KPH sa OK KPH Pokuplje na čelu, antifašističkih organizacija i narodnooslobodilačkih odbora, a u prvom redu prisustvu brigade, njenim borbama i političkoj aktivnosti, djelovanju štaba 2. operativne zone Hrvatske, kao i poletu oružane borbe u tom vremenu naročito u zapadnim dijelovima zemlje, došlo je do daljeg jačanja i učvršćenja pozicija NOB-e u rejonu Sošica, Vivodine i Radatovića koje su Talijani napustili 4. novembra. Treba istaći da je krajem novembra obrazovan Kotarski komitet KPH za Žumberak koji je u početku obuhvatio tri partijske ćelije sa 13 članova Partije⁸¹ i daje štab 2. operativne zone Naredbom br. 8 od 2. decembra 1942. formirao Komandu žumberačkog vojnog područja koja je obuhvaćala operacijsko područje bivšeg Žumberačko-pokupskog partizanskog odreda. Za komandanta područja imenovan je Jurica Draušnik, a za njegovog pomoćnika Josip Čuljat, koji je izabran i za člana KK KPH Žumberak.

Komandi područja je stavljeno u zadatak da štabu zone predloži komandira partizanske straže, dok je štabu 13. udarne brigade naređeno da novoj komandi

76 Arhiv IHRPH, NOV 6/760: Zaključci savjetovanja članova KPJ 13. udarne brigade održanog 10. XII 1942. godine.

77 Arhiv VII, k. 1471, br. reg. 36/1.

78 Arhiv VII, k. 719, br. reg. 39 i 40/11.

79 Arhiv VII, k. 720, br. reg. 7/7.

80 Rade Bulat, navedeno djelo, str. 128.

81 Rade Bulat, navedeno djelo, str. 128.

da potreban broj boraca radi obrazovanja partizanskih straža.⁸² Time je počelo stvaranje vojno-pozadinskih organa na Žumberku koji će preuzeti brigu oko organizacije pozadine za službu frontu, i koji će uskoro dijelom preuzeti brigu o snabdijevanju i ishrani boraca, liječenju ranjenika i mobilizaciji novih boraca. Kadrovsko i boračko jezgro za formiranje Komande područja, čije je prvo sjedište bilo u Sošicama, dala je 13. udarna brigada Hrvatske »Josip Kraš«. Međutim, za uhodavanje rada Komande područja bilo je potrebno izvjesno vrijeme.

Kratak odmor u rejonu Sošica dobro je došao brigadi da se pripremi za naredne borbe i stekne bolji uvid u situaciju na Žumberku i okolini. Tim predahom je ujedno završen i prvi jednomjesečni period u istoriji brigade kada je nosila naziv 13. narodnooslobodilačka udarna brigada Hrvatske »Josip Kraš«.

82 Arhiv VII, k. 719, br. reg. 2/11.